

Nikolai Vasilievici Gogol

Portretul

Traducere și note de Eusebiu Camilar,
Ada Steinberg și Rostislav Donici

PARTEA ÎNTÂI

Nicăieri nu se oprea lume mai multă ca în fața prăvălioarei de tablouri din bazarul Șciukin. În adevăr, prăvălioara asta avea o colecție cu tot soiul de minunății. Tablourile, în rame de bronz, erau pictate mai mult în ulei, acoperite cu un strat de lac verde închis. O iarnă cu copacii albi, o seară purpurie ca vâlvătaia unui incendiu, un țăran flamand cu pipă și cu o mână sucită – aducând mai curând a curcan cu manșete, decât a om – iată motivele obișnuite. Afară de tablouri, se mai găseau în prăvălioară și câteva gravuri: portretul lui Hozrev-Mirza – cu o căciulă de oaie – portrete de generali cu tricornuri și cu nasuri strâmbe, iar pe ușă, cum e obiceiul la astfel de prăvălioare, atârnavă legături de litografii grosolane, pe coaie mari, dar care totuși vedeau talentul înăscut al rusului. Una dintre ele o înfățișa pe prințesa Miliktrisa Kirbitievna¹, alta arăta orașul Ierusalim, peste ale cărei case și biserici se întindea nestingherită vopsea roșie, acoperind o bucată de pământ și doi pelerini mujici, purtând mănuși cu câte un singur deget.

De obicei, numărul cumpărătorilor acestor opere e mic; în schimb, există o mulțime de spectatori. Câte un lacheu, pierde-vară, cască gura la ele, ținând în mână sufertașul cu mâncarea luată de la birt, pentru boierul lui care, fără îndoială, n-are să mănânce o supă prea fierbinte. Înaintea lacheului stă un soldat, acest „cavaler” al târgului de vechituri, având de vânzare două bricege, iar alături o precupeață din Ohta cu un coș plin de ghete. Toți își arată admirația în felul lor: de obicei mujicii umblă cu degetele pe tablouri, „cavalerii” se uită serios, lacheii tineri și ucenicii

¹ Personaj dintr-un basm popular rus. (N. red. rom.)

râd și se tachinează, privind caricaturile, pe când lacheii bătrâni - în mantale de postav gros - se uită numai ca să caște gura la ceva, iar precupețele, rusoaice tinere, se grăbesc instinctiv să se apropie și ele, ca să audă ce trăncănește lumea și se uită, pentru că se uită alții.

Tânărul pictor Ceartkov trecu într-o zi pe acolo și fără să vrea se opri în fața prăvăliei. Mantaua veche, hainele săracăcioase arătau că se devotase cu totul muncii lui și că n-avea timp să se îngrijească de îmbrăcăminte, care întotdeauna are nu știu ce farmec tainic pentru tineret. El se opri în fața prăvăliei și răsă în sinea lui de tablourile acelea groaznice. Pe urmă puse stăpânire pe el un gând. Se întrebă cine are nevoie de astfel de lucruri.

Nu i se părea curios faptul că poporul rus se uită ca vrăjit la *Eruslan Lazarecici*, la *Flămânzică și Setilă* sau la *Foma și Erioma*. Poporul înțelege ușor astfel de subiecte.

Însă unde erau cumpărătorii acestor mâzgălituri pestrițe în ulei? Cine are nevoie de acești țărani flamanzi, de aceste peisaje roșii și albastre, care pretind să se înalțe la un nivel mai ridicat de artă, dar în care, de fapt, se vede înjosirea ei profundă?

După cât se pare, nu era opera unui copil autodidact, altfel - cu tot caracterul de caricatură fadă a ansamblului - ar fi trădat totuși un avânt. Aceste picturi dovedeau însă pur și simplu tâmpenia, neputința și o senilă lipsă de talent intrată în chip samavolnic în rândul artelor, când de fapt locul i-ar fi fost printre meseriile vulgare, acea lipsă de talent care, credincioasă menirii sale, a introdus în artă meseria. În toate aceste mâzgălituri, stăruiau aceleași culori, aceeași manieră, aceeași mână greoaie și rigidă, aparținând mai degrabă unui automat construit în chip grosolan, decât unui om!...

Cearthkov rămase vreme îndelungată în fața acestor tablouri murdare, de la un timp cu gândul aiurea, departe de ele. În răstimp, negustorul - un omuleț cu o înfățișare

ștearsă, nebărbierit de duminică, într-o manta de postav păros – îi vorbea întruna și se tocmea cu el asupra prețului, fără să fi aflat întâi ce-i place sau ce-i trebuie.

— Pentru țăranii aceștia și pentru peisaj, să-mi dai douăzeci de ruble... Ce tablouri! Îți încântă ochiul. Abia le-am primit... Nici nu s-a uscat încă lacul! Dacă doriți, luați „larna” aceasta! Cinsprezece ruble... Numai rama cât face! Uitați-vă ce iarnă! Spunând astfel, negustorul pocni ușor pânza, ca să arate – probabil – buna calitate a iernii.

— Doriți să vi le împachetez și să vi le trimit acasă? Unde stați? Băiete, dă-mi o sfoară!

— Stai, frate, nu mă lua așa repede! – spuse pictorul, trezindu-se din gânduri și văzând că negustorul se și apucase să lege tablourile.

Îi era rușine să nu cumpere nimic după ce stătuse atâta vreme în prăvălie, de aceea spuse:

— Stai să văd, poate găsesc ceva care să mă intereseze.

Se plecă și începu să ridice niște mângălituri vechi, îngrămădite pe jos, șterse și prăfuite, pesemne fără nicio căutare. Erau acolo portretele unor oameni ai căror urmași poate că nici nu se mai aflau pe lume: figuri cu totul necunoscute, pe pânze rupte, în rame cu poleială ștearsă, într-un cuvânt, gunoi și vechituri. „Poate găsesc ceva”, gândea pictorul, cercetând mai departe acele lucruri. Auzise de multe ori că la negustorii de tablouri grosolane s-au găsit uneori picturi de-ale marilor maeștri.

Văzându-l ce fel de marfă caută, negustorul îl lăasă în pace, își reluu obișnuitul aer important și se duse din nou la ușă, unde prinse iar a chema trecătorii, arătând cu mâna spre prăvălie:

— Pe-aici, taică... Avem tablouri! Pofțiți, pofțiți, chiar acuma le-am primit.

Strigă mult și aproape degeaba. Abia după ce se sătura de grăit cu negustorul de haine vechi, care sta și el în ușa prăvăliei de peste drum, își aminti în sfârșit că are un

client în prăvălie.

— Ai ales ceva, drăguțule? – îl întrebă pe Ceartkov, după ce se întoarse cu spatele la lume și intra înăuntru.

Pictorul stătea de câțva timp nemișcat în fața unui portret într-o ramă mare, splendidă odinioară, dar pe care acum urmele de poleială abia mai luceau.

Era un bătrân cu fața slabă, de culoarea bronzului, și cu umerii obrajilor ieșiți. Trăsăturile feței păreau să fi fost prinse într-o clipă de contractare nervoasă și trădau o forță neîntâlnită la miazănoapte: purtau pecetea unui sud înflăcărat. Bătrânul era înfășurat într-un veșmânt larg, asiatic. Cu toate că portretul era prăfuit și fusese prost păstrat, Ceartkov, după ce-l șterse de praf, descoperi numele penelului unui pictor de seamă. Părea că portretul era neisprăvit, însă puterea penelului era izbitoare. Te minunai mai ales de ochi: aveai impresia că pictorul își pusese în ei toată puterea penelului și toată grija. Erau vii cu adevărat, priveau din portret, parcă stricându-i armonia prin ciudata lor putere de viață. Când Ceartkov duse portretul la ușă, ochii prinseră a privi cu o putere și mai mare. Aproape aceeași impresie o avură și oamenii aflați în fața prăvăliei.

— Parcă se uită... parcă se uită! – strigă deodată o femeie și se dădu înapoi.

Pictorul puse portretul jos, cu un sentiment neplăcut, pe care nici el nu-l înțelegea.

— Nu-l luați? – îl întrebă negustorul.

— Cât ceri pe el?

— N-am să vă cer mult... Dați-mi șaptezeci și cinci de copeici!

— Nu!

— Dar cât?

— Două grivne, – spuse pictorul dând să iasă.

— Ce preț! Cu două grivne nu ieși nici măcar o ramă! Se vede că aveți de gând să-l cumpărați mâine... Domnule,

domnule, poftiți înapoi! Mai puneți măcar o grivnă. Hai, luați-l cu două grivne... Numai ca să fac saftea, zău așa! Sunteți primul client astăzi.

Făcu un gest, ca și cum ar fi spus: „Fie, ducă-se!”

Astfel, într-un chip cu totul neașteptat, Ceartkov cumpără vechiul portret.

„Pentru ce-l iau! Ce să fac cu el?” se întreba în același timp.

Dar nu mai avea încotro. Scoase din buzunar o monedă de două grivne, o dădu negustorului, luă portretul la subțioară și porni spre casă. Pe drum, își aduse aminte că moneda dată pe portret era ultima. Gândurile i se întunecară deodată, fu cuprins de ciudă și-si simți sufletul pustiu.

— La naiba! Prost se mai trăiește pe lume! – spuse el, ca orice rus căruia treburile îi merg rău.

Călca aproape mașinal, cu pași repezi fără să-i pese de nimic, în timp ce casele, așezate cu fața la apus, reflectau roșeața caldă a amurgului care mai stăruia la jumătatea cerului, tot mai tare creștea lucirea rece și albăstrie a lunii. Se întindeau pe trotuare umbrele străvezii și ușoare ale caselor și umbrele de picioare ale trecătorilor. Pictorul se uita tot mai lung la cerul scăldat într-o lumină nedeslușită, străvezie și gingașă, exclamând: „Ce culori vapoaze!”... „Păcat de bani!” spuse îndată după aceea. Își iuți pasul, îndreptând portretul care-i tot aluneca de la subțioară.

Ajunse acasă, pe insula Vasilievski, în strada a 15-a, obosit și asudat. Răsufla din greu, urcând scara murdară de lături și împodobită cu urme de pisici și de câini. Servitorul nu era acasă, așa că nu-i răspunse nimeni când bătu la ușă. Pictorul se rezemă de fereastră și se puse pe așteptat. În sfârșit, în spatele lui, se auziră pașii flăcăului în cămașă albastră, ajutorul lui, care îi servea și de model și de preparator de culori; tot el îi spăla și mătura podelele, pe care tot el le murdărea îndată cu cizmele. Se numea Nikita

și cât îi lipsea boierul sta la poartă. Acum, din pricina întinericului, se strădui vreme îndelungată să nimerească gaura cheii. În cele din urmă, ușa se deschise. Ceartkov intră într-un antret, unde era un frig de neîndurat, ca la toți pictorii, dar dealtfel el nici nu-l băgă în seamă. Fără să-și scoată mantaua, Ceartkov intră în atelier, o odaie mare, pătrată, scundă, cu geamuri înghețate, ticsită cu tot felul de boarfe, cum vezi de obicei la pictori: bucăți de mâini de ghips, de rame, pânze, schițe începute și neisprăvite și draperii atârinate pe scaune. Era foarte obosit. Își scoase mantaua și după ce așază, distrat, portretul între două pânze mici, se trânti pe canapeaua despre care nu se putea spune că e îmbrăcată în piele, deoarece șirul de cuișoare de aramă, în care fusese prinsă pielea odată, nu mai avea nimic comun cu pielea sub care Nikita băga ciorapii murdari, cămășile și toate rufe de spălat. După ce se întinse cât îi îngăduia îngustimea canapelei, pictorul ceru o lumânare.

— N-avem lumânări, - spuse Nikita.

— Cum n-avem?

— Păi, nici aseară n-am avut.

Aducându-și aminte că într-adevăr n-avusese luminări nici cu o seară mai înainte, pictorul se liniști și tăcu. Nikita îl dezbracă și îi puse un halat vechi.

— A fost proprietarul! - spuse el.

— Îmi închipui că iar a cerut bani, - răspunse pictorul, făcând un semn cu mina.

— N-a fost singur...

— Dar cu cine?

— Nu știu... parcă era un comisar!

— Și comisarul ce voia?

— Nu știu ce voia... Spunea că n-ați plătit chiria!

— Ei, și ce-o să fie acum?

— Știu eu? A spus că dacă nu plățiți, să vă mutați. Ziceau că mâine vin din nou.

— N-au decât! – spuse Ceartkov, cu o nepăsare plină de tristețe, și se simți cuprins de o apăsare puternică.

Tânărul Ceartkov era un pictor talentat, promitea mult. Erau sclipiri și momente când penelul lui trăda spirit de observație, inteligență și năzuința fierbinte de a se apropia de natură.

— Bagă de seamă, frate! – îi spusese nu odată profesorul. – Ai talent și ar fi păcat să-l prăpădești. Dar n-ai răbdare. Dacă te interesează ceva, dacă ți-e drag un lucru, te ocupi numai de el; de rest nici nu-ți mai pasă și nu-i bun de nimic. Vezi să nu ajungi un pictor la modă. Culoarele tale sunt țipătoare de pe acum; nu-ți îngrijești desenul și câteodată e chiar slab de tot; nu se distinge linia. Cauți de pe acum culoarea la modă, cauți ceea ce sare în ochi. Vezi să nu cazi în maniera englezească. Bagă de seamă, văd că a început să te atragă lumea... Uneori te văd cu fular elegant și cu pălărie cu lustru... Asta e foarte ispitor. Poți să te apuci să faci tot felul de picturi la modă și portrete neînsemnate, pentru bani. Dar, în felul acesta, talentul nu se dezvoltă, se distruge. Ai răbdare... Chibzuiește fiecare lucrare. Lasă luxul! Lasă-i pe alții să facă parale. Ce-i al tău, va rămâne al tău.

În oarecare măsură, profesorul avea dreptate. Într-adevăr pictorul nostru simțea câteodată dorința unui chef, îi venea să se îmbrace elegant. Într-un cuvânt îi venea să facă tot ce fac tinerii de vârsta lui. Se putea stăpâni, totuși.

Uneori, când sta cu penelul în mână, putea să uite de toată lumea. Când își întrerupea lucrul, i se părea că se trezește dintr-un vis frumos. Gustul i se dezvolta văzând cu ochii. Nu putea încă pătrunde toată profunzimea lui Rafael, dar se entuziasma de penelul vioi și avântat al lui Guido, se oprea înaintea portretelor lui Tizian și admira pe maeștrii flamanzi. Vălul de pe vechile pânze încă nu se ridicase pentru el de tot, întrezărea ceva în ele, și în sine nu era de părerea profesorului cum că maeștrii cei vechi sunt la o

înălțime de neatins.

Credea chiar că veacul al XIX-lea i-a și întrecut simțitor în unele privințe și că natura e mai vie în arta modernă, e mai caldă și mai plină de sevă, într-un cuvânt gândea așa cum gândește un tânăr care a înțeles ceva și se mândrește de asta. Uneori, îi era necaz când vedea cum vreun pictor străin, franțuz sau neamț – care câteodată nici nu era artist din vocație ci numai datorită rutinei, agerimii, penelului sau vioiciunii culorilor – făcea în scurt timp vâlvă grozavă și avere. Nu-i veneau aceste gânduri când, absorbit de vreo lucrare, uita de mâncare, de băutură și de toată lumea, ci îi veneau când era în mare lipsă, când n-avea cu ce să-și cumpere culori și uleiuri, și când proprietarul îl sâcâia de zece ori pe zi, cerându-i chiria. Atuncea i se înfățișa în imaginația flămândă soarta plină de ispite a unui pictor bogat, îl străfulgera gândul care adesea le trece rușilor prin minte, să lase toate lucrurile baltă și să-și înece necazul într-un chef. Acum avea aceeași dorință.

— Da... răbdare! – spuse el cu ciudă. – Dar orice răbdare are margini. Să ai răbdare! Dar ce-am să mănânc mâine? Nimeni n-o să-mi împrumute bani. Dacă m-aș duce să-mi vând toate tablourile și desenele, n-aș căpăta pe ele nici două grivne! Firește, simt că tablourile și desenele mi-au fost de folos. Niciunul nu l-am făcut degeaba. Am învățat câte ceva, cu fiecare. Dar ce folos din asta: studii și încercări... încercări și studii! și asta n-are să se isprăvească niciodată... Cine le cumpără, dacă nu-mi cunoaște numele? Și apoi, cui îi trebuiesc niște reproduceri după opere de artă din antichitate, niște desene de student, „Dragostea Psychei” încă neisprăvită, perspectiva odăii mele, ori portretul lui Nikita, cu toate că e mai bun, zău, decât portretele unor pictori la modă! Ce Dumnezeu? De ce să mă chinuiesc tocind abecedarul ca un școlar, când aș putea străluci și eu ca și ei și să mai am și bani?

Spunând acestea, pictorul se cutremură și îngălbeni

deodată. O față schimonosită convulsiv îl privea, parcă vrând șase desprindă dintr-o pânză din fața lui. Doi ochi înspăimântători îl priveau ținând, gata parcă să-l înghită... Gura amenințătoare îi poruncea să tacă... Cuprins de spaimă, pictorul vru să-l strige pe Nikita, care sforăia voinicește în tindă, dar se opri și începu să râdă; frica i se împrăștie într-o clipă: în fața lui se afla portretul cumpărat și uitat cu desăvârșire. Razele lunii luminând odaia căzură și pe portret și-i dădură o ciudată putere de viață. Pictorul începu să-l cerceteze și să-l șteargă. Muie buretele în apă, îl trecu de câteva ori pe pânză și-l curăță aproape de tot praful și murdăria de care se îmbâcsise, îl atârână pe perete dinaintea lui, minunându-se și mai mult de extraordinara lui artă... Fața parcă prinsese viață, ochii îl priviră în așa fel, încât pictorul tresări și se dădu înapoi, spunând uimit:

— Se uită... se uită ca un om!

Îi veni în minte povestea auzită odată de la profesor, despre un portret al vestitului Leonardo da Vinci, la care marele maestru lucrase câțiva ani și totuși îl socotea tot neisprăvit, cu toate că - după cum spune Vasari - era socotit de toți drept „cea mai desăvârșită și mai cizelată operă de artă”. Cei mai desăvârșiți erau ochii care stârneau uimirea contemporanilor. Erau redat pe pânză până și cele mai mici vinișoare, cele abia văzute.

Dar portretul aflat înaintea lui Ceartkov avea ceva ciudat. Asta numai era artă: era ceva care strica armonia. Ochii erau vii, omenești! Parcă fuseseră scoși de la un om viu și puși în portret, în timp ce se uita la tablou, Ceartkov nu simțea desfătarea înălțătoare care-ți cuprinde sufletul când privești opera unui pictor, oricât de înspăimântător ar fi subiectul: avea un sentiment bolnăvicios, chinuitor.

— Ce-o fi asta? - se întrebă el. - E doar natura... natura vie. Atuncea de unde vine acest sentiment ciudat și neplăcut? Sau imitarea servilă, literară, a naturii, e o greșeală și pare un strigăt strident și spart, sau tratarea cu

nepăsare a unui subiect, fără suflet, fără să te identifici cu el, îți înfățișează numai groaznica realitate, neluminată de scânteierea gândirii de nepătruns, ascunsă în tot ceea ce există? E ca și cum ai vrea să înfățișezi un om frumos, dar te înarmezi cu bisturiul, îi spinteci pânțele și arăți o ființă dezgustătoare. De ce oare la unii pictori o natură obișnuită și urâtă parcă are nimb și nu numai că nu te impresionează urât, dar parcă te desfată, încât tot ce te înconjoară curge și se mișcă într-un ritm mai calm, mai egal? Și de ce la alt pictor – aceeași natură îți pare urâtă și murdară, cu toate că și el a lucrat cu fidelitate? Acea natură pare urâtă și murdară, pentru că-i lipsește transfigurarea. Așa și cu peisajul: oricât de minunat ar fi, tot îi lipsește ceva, dacă nu-i luminat de soare.

Ceartkov se apropie de portret din nou, să vadă mai bine ochii aceia străni și văzu cu groază cum se uită la dânsul. Asta nu mai era o copie fidelă a naturii, era expresia ciudată de pe fața unui mort ieșit din mormânt. Fie datorită razelor lunii care aduc cu ele delirul visului și îmbracă totul în alte forme, opuse zilei pozitive, fie datorită altei cauze, dar pictorului i se făcu deodată frică să rămână singur în odaie.

Se depărta de portret încet, și se întoarse cu spatele la el, ca să nu-l mai privească. Totuși, se uita pe furiș, împotriva voinței lui. În cele din urmă i se făcu frică să mai umble prin odaie. Își tot întorcea capul cu teamă, ca și cum l-ar fi urmărit cineva. Nu era fricos din fire, dar în seara aceea i se ascuțiseră nervii și imaginația, și nu-și putea da seama de ce-l cuprinsese acel simțământ de frică instinctivă. Se așeză într-un colț dar și acolo i se păru că se uită cineva la el, peste umăr. Nu putea să-i înlăture frica nici sforăitul lui Nikita din antret. Se ridică, în sfârșit, merse cu ochii în pământ până după paravan și se culcă. Văzu întâi, printre crăpăturile paravanului, odaia luminată de lună și portretul atârnat pe perete, drept înaintea lui. Ochii

aceaia se ațintiră spre el, mai îngrozitori, mai misterioși. Parcă numai pe el voiau să-l privească. Ceartkov se sculă, cu un sentiment apăsător și acoperi portretul de sus până jos, cu un cearceaf. Se culcă la loc, liniștit, gândindu-se la sărăcie, la trista soartă a pictorilor și la spinoasa cale pe care urma s-o străbată pe lumea asta... Dar fără voia lui ochii i se îndreptară, printre crăpăturile paravanului, spre portretul acoperit. Cearceaful părea și mai alb sub strălucirea lunii. Ochii înspăimântători parcă se uita prin pânză. Ceartkov privi portretul cu groază, cu o și mai mare încordare, să se convingă dacă nu cumva i se năzare. Deodată, văzu aievea... că cearceaful nu mai era... Descoperit în întregime, portretul se uita drept la el, pătrunzându-l până în adâncul sufletului.

Inima i se opri cu groază și iată ce-i fu dat să vadă: bătrânul din tablou se mișcă deodată, se sprijini de ramă, se ridică în mâini, își scoase picioarele afară, ieși din cadra... Se vedea prin crăpăturile paravanului rama goală. Se auzi în atelier zgomot de pași, apropiindu-se de paravan. Bietul pictor simțea cum îi zvâcnește inima din ce în ce mai tare. Aștepta cu răsuflarea tăiată clipa când bătrânul se va uita după paravan. Și se uită în adevăr... Avea aceeași față ca de bronz, iar ochii mari i se roteau întruna. Ceartkov vru să strige, dar simți că i s-a stins glasul, încercă să se miște, dar trupul îi era țeapăn. Cu gura căscată și cu răsuflarea tăiată, se uita la vedenia înaltă, învăluită în veșmântu-i larg, asiatic, și aștepta să vadă ce are să facă. Bătrânul i se așează aproape la picioare și scoase ceva dintre cutele veșmântului. Era un sac. Îl dezlegă, îl luă de cele două colțuri și-l scutură. Fișicuri lungi și grele căzură pe podele cu zgomot surd. Erau învelite în hârtie albastră și pe ele scria: „1000 cervoneți”². Apoi, după ce-și scoase mâinile lungi și osoase din mânecile largi ale veșmântului, bătrânul începu a desface fișicurile. Se văzură sclipiri de aur. Cu tot

² Monede de aur de cinci sau zece ruble, în Rusia țaristă. (N. red. rom.)

sentimentul apăsător și cu toată spaima nemărginită ce-l stăpânea, pictorul își aținti privirea asupra aurului. Privea nemișcat cum îl dezveleau mâinile osoase, cum strălucea, cum suna înfundat și cum fișicurile se făceau la loc.

În aceeași clipă văzu că un fișic care se rostogolise mai departe, se opri chiar lângă piciorul patului. Pictorul îl înhață cu o mișcare aproape convulsivă și se uită cu spaimă, să-și dea seama dacă bătrânul nu l-a văzut. Dar el părea foarte ocupat; își adună fișicurile, le puse din nou în sac, apoi fără să se uite la pictor, se duse după paravan. Inima lui Ceartkov zvâcnea puternic, auzind cum răsună în odaie zgomotul de pași îndepărtându-se. Strângea fișicul în mână tot mai tare, tremurând din tot trupul, când auzi deodată pașii apropiindu-se din nou de paravan. Se vede că bătrânul își dăduse seama că-i lipsește un fișic. Îl privea iar, de după paravan. Deznădăjduit, pictorul strânse fișicul în mână din răspuțeri, își adună toată vlaga ca să facă o mișcare, scoase un strigăt și se deșteptă.

Era scăldat de sudori reci. Inima îi zvâcnea cum nu se poate mai puternic. Simțea în piept o greutate atât de mare, încât parcă și-ar fi dat ultima suflare.

„Am visat oare?” se întrebă el, cuprinzându-și capul cu mâinile.

Dar impresia înspăimântătoare a întâmplării nu era aceea a unui vis. Așa treaz, văzu cum bătrânul intră la loc în ramă, și chiar cum îi flutură poalele hainei largi prin fața ochilor... în același timp, simțea limpede că ținuse în mână o greutate, cu un minut înainte.

Din ungherele întunecoase ale atelierului, razele lunii scoteau la iveală pânze, o mână de ghips, o draperie uitată pe masă, o pereche de pantaloni și niște cizme murdare. Abia acum își dădu seama pictorul că nu stă în pat, ci în picioare în fața portretului. Nu se putea dumiri cum a ajuns acolo. Îl surprinse și mai mult faptul că portretul era descoperit și că nu mai era nici pomeneală de cearceaf.

Îngrozit, privea țintă portretul și vedea ochii vii, de om, pironiți asupra lui. O sudoare rece îi broboni fața. Vru să se dea la o parte dar parcă picioarele îi erau ținute de podele. Își dădea bine seama că nu visează: bătrânul își mișcă trăsăturile feței, buzele i se întinseră spre pictor, ca și cum ar fi vrut să sugă toată vlaga din el... Ceartkov scoase un țipăt deznădăjduit și... se deșteptă.

— Oare și asta a fost vis?

Pipăi lucrurile din jurul lui, cu inima gata să-i spargă pieptul. Da, era culcat în pat, în poziția în care adormise. Paravanul îi sta în față, iar razele lunii umpleau atelierul. Întocmai așa cum îl acoperise cu cearceaful, portretul se vedea la locul lui prin crăpăturile paravanului. Va să zică și asta fusese un vis. Și totuși mai simte și acum că mâna lui încleștată a ținut ceva. Inima îi bătea atât de repede, încât îl înspăimânta și simțea în piept o greutate de nesuportat. Se uită țintă la cearceaf, prin crăpătura paravanului. Și deodată cearceaful prinse să se desfacă, parcă sub el s-ar fi zbatut niște mâini, spre a-l da la o parte.

„Doamne, Dumnezeuule, ce-o mai fi și asta?” strigă Ceartkov, făcându-și cruce deznădăjduit și se deșteptă.

Și asta fusese vis! Sări din pat ca ieșit din minți... Nu-și da seama dacă e coșmar, nălucire ori aiureală din pricina frigurilor, sau o arătare vie. Se duse la fereastră și deschise un geam, căutând să-și potolească turburarea sufletului și sângele răscolit, care-i zvâcnea năvalnic prin toate vinele. Îl învioră un val de vânt rece și înmiresmat. Razele lunii mai scăldau acoperișurile și zidurile albe ale caselor, cu toate că nori mici treceau pe cer tot mai deși. Era liniște. Din când în când îi ajungea la ureche, din depărtare, scârțâitul unei birji, al cărei vizitiu – legănat de leneșa lui mârtoagă – dormea în vreo ulicioară întunecoasă, în așteptarea unui mușteriu întârziat. Pictorul se uită mult afară scoțându-și capul prin ochiul ferestrei. Apoi, când prinseră a se arăta pe cer semnele zorilor, simți cum începe

să moțăie; închise fereastra, se culcă, și, după puțin, căzu într-un somn greu.

Se deșteptă târziu cu senzația neplăcută că parcă ar fi respirat aer încărcat cu bioxid de carbon. Îl durea capul. O lumină slabă se revărsase prin odaie și o umezeală neplăcută plutea în aer, pătrunzând prin crăpăturile ferestrelor cu pervazuri, unde se aflau îngrămădite cartoane și pânze pregătite pentru pictat, întunecat la față, abătut – ca o curcă plouată – Ceartkov se așeză pe canapeaua cu pielea ruptă, neștiind ce să mai facă. În cele din urmă, își aminti de vis. Pe măsură ce-i revenea în memorie, visul era așa de apăsător și de viu, încât începu a se îndoi că visase, sau că fusese doar un delir; nu cumva era vorba de altceva, nu văzuse aieva acel chip?

Trase cearceaful și cercetă ciudatul portret la lumina zilei. Ochii îl izbiră, într-adevăr, prin vioiciunea lor neobișnuită, dar Ceartkov nu mai descoperi în ei nimic înspăimântător, doar că-i lăsau în suflet un sentiment neplăcut și nelămurit. Cu toate acestea, nu era deplin convins că visase. Și chiar de-ar fi fost așa, visul avusese o frântură de înspăimântătoare realitate. Bătrânul parcă-i spunea cu privirea și cu toată fața lui că fusese la el în noaptea aceea, iar pictorul simțea că ținuse în mână, cu câteva clipe mai înainte, o greutate pe care i-ar fi smuls-o cineva. Simțea că dacă ar fi ținut fișicul mai bine, i-ar fi rămas în mână și după ce s-a trezit din vis.

— Dacă aș avea măcar o parte din acei bani! Dumnezeu! – spuse Ceartkov, oftând greu.

Își închipuia fișicurile pe care le văzuse vărsându-se din sac, cu ademenitoarea însemnare: „1000 cervoneți”. Fișicurile se desfăceau, aurul strălucea, și fișicurile se strângeau la loc. Pictorul sta buimac, se uita țintă în gol, și nu-și putea lua ochii de la vedenia aceea, ca un copil care stă înaintea unei tăvi cu dulciuri și înghite în sec, văzând cum mănâncă alții. O bătaie în ușă îl făcu să se trezească

din gânduri în chip neplăcut. Intră proprietarul și comisarul cartierului, a cărui vedere – după cum se știe – e mai neplăcută pentru oamenii simpli, decât mutra unui solicitant pentru bogați. Proprietarul micii case unde locuia Ceartkov era o creatură cum sunt de obicei proprietarii de case din strada a 15-a de pe insula Vasilievski, din Petersburgul vechi, sau din fundul Kolomnei, făpturi cum sunt multe în Rusia și al căror caracter e tot atât de greu de definit, ca și culoarea unei redingote mult purtate. În tinerețe fusese căpitan și îi plăcuse să zbiere; fusese întrebuințat și în treburile civile; era bătaș, scandalagiu, un om descurcăreț, fercheș, dealtfel, însă prost. Toate aceste particularități i se contopiseră la bătrânețe într-un tot neprecis și șters. Acum era văduv, fusese pus în retragere, și nu mai era fercheș, nu se mai lăuda, și nici nu mai căuta să stârnească zăzani: nu-i mai plăcea decât să bea ceai, discutând fel de fel de nimicuri, sau să se plimbe prin casă, îndreptând muclele lumânării; punctual, la sfârșitul fiecărei luni își vizita chiriașii, să-și încaseze chiriile; ieșea în stradă cu cheia în mână, ca să se uite la acoperișul casei, alunga portarul din maghernița unde se ascundea să doarmă – într-un cuvânt, era un pensionar, care, după o viață zbuciumată și dezmățată, nu mai păstrează decât apucături meschine.

— Vezi și dumneata, Varuh Kuzmici, – spuse el comisarului, făcând cu mâinile un gest de deznădejde – nu-mi plătește chiria! Nu-mi plătește și pace.

— Ce să fac dacă n-am bani? Mai așteaptă puțin, și-ți plătesc!

— Nu pot să mai aștept, omule! – spuse proprietarul mânios, făcând o mișcare cu cheia în mână. – Uită-te, locotenentul colonel Potogonkin stă la mine de șapte ani... Anna Petrovna Buhmisterova ține cu chirie și magazia și grajdul cu iesle pentru doi cai, și are trei slugi. Vezi ce chiriași am! Ca să fiu sincer, la mine nu s-a mai pomenit așa ceva – să nu plătești chirie... Fă bine și dă-mi banii ce

mi se cuvin și cară-te de aici!

— Da, dacă te-ai obligat, plătește! - spuse comisarul clătinând ușor din cap și-și vâră un deget după un nasture al uniformei.

— Cu ce să plătesc, vă întreb? N-am niciun ban!

— Atunci, plătește-i cu produse ale meseriei dumitale! - spuse comisarul. - Poate dumnealui ar primi tablouri.

— Nu, taică, n-am nevoie de tablouri! Măcar dacă ar avea subiecte cuviincioase, să le pot atârna în casă... Dacă ar fi, să zicem, un general cu stea, sau portretul prințului Kutuzov! Dar așa, uite ce-a zugrăvit - un mujic în rubașcă... pe servitorul care-i freacă culorile. Auzi dumneata, să-i facă porcului ăstuia portretul! Am să-l iau într-o zi la bătaie, că mi-a scos toate cuiele de la broaște, ticălosul! Uită-te ce pictează tânărul acesta: Odaia în care locuiește... S-o fi pictat barem când era orânduită și curată! Inșă a înfățișat-o cu toată murdăria și gunoiul dintr-însa. Uită-te și dumneata, cum mi-a murdărit odaia! Am chiriași care stau la mine de șapte ani... colonei, pe Anna Petrovna Buhmisterova... Să știi că nu există chiriaș mai rău decât un pictor! Trăiește mai rău decât un porc... Să te ferească dumnezeu!

Bietul pictor fu silit să asculte toate acestea cu răbdare între timp, comisarul începu să examineze tablourile și studiile dovedind îndată că sufletul lui e mai viu decât al proprietarului și nu e străin de impresiile artistice.

— Hm! - spuse el, arătând cu degetul o pânză care înfățișa o femeie goală. - Uite un subiect... cum să spun... Cu tâlc. Dar ăsta de ce are negreață sub nas? S-a mânjit cu tabac?

— Acea e umbra! - răspunse aspru Ceartkov, fără să se uite la comisar.

— Puteai s-o pui în alt loc! Sub nas, prea bate la ochi. Dar portretul ăsta al cui e? - urmă comisarul, apropiindu-se de portretul bătrânului. - Prea e înspăimântător. Oare a fost în

adevăr atât de înfricoșător? Aoleu, se uită cu adevărat, nu altceva... Parcă ar fi Gromoboi. Cine ți-a pozat pentru tabloul ăsta?

— Un... - începu Ceartkov, dar nu sfârși.

Se auzise un trosnet... Comisarul apăsase pesemne prea tare rama portretului cu mâinile lui vânjoase și grosolane de polițist: scândurile laterale intrară înăuntru, una din ele căzu și odată cu ea căzu cu un zgomot surd un fișic albastru. Ceartkov văzu îndată însemnarea: „1000 cervoneți”. Se aplecă să-l ridice; ca un nebun îl apucă, îl strânse convulsiv și mâna i se lăsă în jos sub greutate.

— Parcă ar fi zornăit bani! - spuse comisarul, auzind numai zgomotul lucrului căzut, căci de văzut n-avusese timp să-l vadă așa de repede se plecase pictorul să-l ridice.

— Ce te privește pe dumneata?

— Mă privește pentru că trebuie să plătești imediat chiria. Pentru că ai bani și nu vrei să plătești!

— Bine, am să-i plătesc astăzi!

— Atuncea de ce n-ai vrut să-i plătești mai înainte, de ce necăjești proprietarul și mai pui și poliția pe drumuri?

— Pentru că n-am vrut să mă ating de banii aceștia! Dar diseară îi plătesc tot și mâine mă mut. Nu vreau să mai stau la un proprietar ca dumneata.

— Ei bine, Ivan Ivanovici, are să-ți plătească! - spuse comisarul proprietarului. - în cazul când n-ai să fii mulțumit până diseară... să nu se supere domnul pictor!

După aceste cuvinte comisarul își puse tricornul și ieși în tindă. Ieși și proprietarul după el, cu capul plecat și parcă pe gânduri.

— Slavă Domnului că s-au cărat! - spuse Ceartkov când auzi că s-a închis ușa de afară.

Apoi, scoțându-și capul în tindă ca să-l expedieze și pe Nikita - și să rămână singur - încuie ușa în urma lui, se întoarse în atelier cu inima zvâcnind și desfăcu fișicul. Erau acolo cervoneți. Noi, sclipitori ca focul. „Oare nu-i un vis?”

se tot întreba stând lângă grămada de galbeni, aproape nebun. Fișicul avea 1000 de cervoneți în cap. Arătau întocmai ca aceia văzuți în vis. Timp de câteva minute, îi tot lua în mână, îi tot examina și nu-și putea veni în fire. Își aminti deodată toate poveștile cu comori și casete cu sertare secrete, lăsate de unii strămoși nepoților lor, cu toată ferma lor convingere că aceștia își vor risipi în viitor averea.

„Nu cumva s-o fi gândit vreun bunic să lase un dar vreunui nepot în rama unui portret de familie?” gândi Ceartkov. Cuprins ca de un delir romantic se întreba dacă nu există vreo legătură misterioasă între întâmplarea asta și soarta sa. Oare n-o fi fost legată existența portretului de existența lui – iar cumpărarea n-o fi fost cumva un lucru dinainte hotărât? Începu să cerceteze rama, curios. Într-o parte se afla o mică scobitură, acoperită cu o scândurică într-un chip atât de meșteșugit și de discret, încât dacă n-ar fi rupt-o mâna grea a comisarului, cervoneții ar fi rămas acolo în pace până la sfârșitul lumii. Examinând portretul, Ceartkov se minuna din nou de execuția minunată și de modul extraordinar în care erau executați ochii. Nu i se mai păreau înspăimântători acum, dar privindu-i, încerca totuși, fără voie un sentiment neplăcut. „Bunicul oricui vei fi fost, spuse el, dar pentru asta am să-ți fac o ramă de aur cu geam”.

Gândind astfel, acoperi grămada de aur din fața lui cu mâna. Atingerea îi grăbi bătăile inimii. „Ce să fac cu banii? gândea el, privind țintă cervoneții. Acum existența mi-e asigurată pe cel puțin trei ani. Pot să mă închid în casă și să lucrez. Am bani pentru uleiuri, pentru masă, pentru ceai, pentru cheltuială și pentru chirie. De acum înainte nimeni n-o să mă mai tulbure și nimeni n-o să mă mai sâcâie! Îmi cumpăr un manechin bun, comand un tors de ghips, modelez niște picioare, și o voi avea astfel pe Venus; îmi iau copii de pe cele mai bune tablouri... Dacă muncesc vreo

trei ani pentru mine – fără grabă – și nu numai spre a-mi vinde lucrările, îi întrec pe toți, pot să ajung un pictor vestit”.

Astfel își spunea, astfel gândea, dar auzea din launtru lui alt glas mai puternic, mai răsunător. Privi aurul încă odată, iar cei 22 de ani ai lui și tinerețea înflăcărată vorbiră altfel! ... Tot ce privise mai înainte cu invidie, tot ce admirase de departe, înghițind în sec – era acum în puterea lui. Ah, cum începu a-i zvâcni inima, numai gândindu-se la toate acestea! Să-și pună un frac modern, să se poată înfrupta după un post îndelungat, să-și închirieze o locuință bună, să se ducă la teatru, la o cofetărie... fi așa mai departe. Luă banii și fugi în stradă.

Mai întâi se duse la un croitor, și se îmbracă din cap până în picioare privindu-se întruna în oglindă ca un copil; își cumpără parfum, pomăda și-și închirie pe Nevski Prospekt, fără să se tocmească, o locuință luxoasă, cu oglinzi și ferestre dintr-un singur geam. Fără să stea la gânduri își cumpără un lornion scump, își luă o mulțime de cravate, mai multe decât ar fi trebuit, apoi se duse la coafor și-și ondulă zulufii, se plimbă de două ori cu cupeul prin oraș, mănăcă fără măsură bomboane la o cofetărie și intră într-un restaurant francez, despre care auzise până atuncia lucruri tot atât de vagi ca și despre statul chinezesc. Mănăcă cu ifose, aruncând publicului priviri destul de arogante, sau îndreptându-și întruna zulufii în fața oglinzii. Bău o sticlă de șampanie de a cărei existență, de asemenea, știuse până atuncia numai din auzite. Băutura îl ameți puțin și ieși din restaurant înviorat, sprinten, ca și cum toată lumea ar fi fost a lui. Se plimbă pe stradă îngâmfat, privind lumea prin lornion. Pe un pod întâlnește pe un fost profesor de-al lui și-i trecu prin față semeț, ca și cum nici nu l-ar fi văzut, încât dascălul se opri și rămase nemișcat pe pod, vreme îndelungată cu fața plină de mirare.

Tot calabalâcul lui, șevalet, pânze, picturi și lucruri au

fost. Duse la locuința luxoasă în aceeași seară. Ceea ce era mai bun fu pus la loc de cinste, iar ce era mai prost, într-un colț. Ceartkov se plimba prin odăile splendide, tot privindu-se în oglindă. În suflet i se născu dorința de neînvins de a câștiga gloria imediat și de a deveni cunoscut. Parcă auzea lumea spunând: „Ceartkov! Ați văzut lucrările lui Ceartkov? Ce penel minunat are Ceartkov! Ce talent viguros are Ceartkov!” Umbla prin odaie entuziasmat și gândurile îi zburau aiurea. A doua zi, luă zece cervoneți și se prezentă la directorul unui ziar de tiraj, să-i ceară un sprijin generos. Fu primit de către ziarist în chip cordial; acesta îi spuse numaidecât; „prea venerabile”, îi strânse amândouă mâinile și-l întrebă de numele lui, de al tatălui și de adresă. A doua zi apăru în ziar, sub un anunț de un nou fel de lumânări de seu, un articol cu următorul cuprins:

„Despre neobișnuitul talent al domnului Ceartkov”:

„Ne grăbim să facem o bucurie locuitorilor culți ai capitalei, anunțându-le o achiziție despre care se poate spune că e minunată din toate punctele de vedere. Toată lumea e de acord în ce privește afirmația că avem multe figuri și chipuri strălucite, dar până acum n-am avut mijloace de a le transpune pe pânza miraculoasă, spre a fi, transmise posterității. Acum, această lipsă a fost împlinită. Există un pictor care întrunește toate condițiile trebuincioase.. O femeie frumoasă poate fi acum sigură că va fi redată cu toată grația și cu tot farmecul ei vaporos, fin, încântător, plăcut și minunat, ca un fluture care trece primăvara de la o floare la alta. Un tată de familie respectabil se va vedea înconjurat de toată familia. Un negustor, un ostaș, un cetățean, un bărbat de stat, oricine își va continua drumul cu un nou zel. Grăbiți-vă, grăbiți-vă! De la o plimbare, de la o petrecere la un prieten, sau de la verișoara dumneavoastră, de la o prăvălie luxoasă, ori unde

v-ați afla, grăbiți-vă! Atelierul minunat al pictorului (Nevski Prospekt, numărul cutare) e plin de portrete datorită penelului său demn de mâna unui Van Dyck, sau a unui Tizian. Nu știi de care lucruri să te minunezi mai întâi: de exactitatea desenului și de asemănarea cu modelul, sau de extraordinara strălucire și frăgezime a coloritului. Fii lăudat, pictore! Ai tras un loz norocos. Vivat, Andrei Petrovici! (Precum se vede, ziaristului îi plăcea să fie familiar).

Preamărește-te pe dumneata și preamărește-ne pe noi. Vom ști să te prețuim. Afluența publicului și, împreună cu aceasta și banii – cu toate că unii dintre confrății noștri, ziariștii, se ridică împotriva lor – îți vor fi răsplata."

Pictorul citi acest anunț cu o tainică mulțumire, se însenină la față. Faptul că vorbea despre el presa era ceva nou. Reciti articolul de câteva ori. Comparația cu Van Dyck și cu Tizian îl măguli. De asemenea îi plăcu mult expresia: „Vivat, Andrei Petrovici!” În coloanele unui ziar i se spunea pe numele mic și pe numele tatălui său: o cinste necunoscută de el până atuncea. Începuse să se plimbe repede prin odaie, zburbindu-și părul... Ba se așeza în fotoliu, ba se scula și se așeza pe divan – închipuindu-și mereu cum are să-și primească vizitatorii și vizitatoarele – sau se apropia de câte o pânză și făcea înaintea ei o mișcare repede cu penelul, căutând să-și deprindă mâna cu gesturi grațioase. A doua zi, clopoțelul de la ușă începu să zbârnâie. Pictorul fugi să deschidă. Intră o doamnă, însoțită de fata ei, de optsprezece ani, și de un lacheu în livrea îmblănită.

— Dumneata ești *monsieur* Ceartkov? – întrebă doamna. Pictorul se înclină.

— Despre dumneata se scrie atâta? Se spune că portretele duminale sunt culmea perfecțiunii.

După ce rosti aceste cuvinte, doamna își puse lornionul la ochi și începu să cerceteze pereții goi.

— Unde-ți sunt portretele?

— Le-am scos! - spuse pictorul, puțin fâstâcit... - Abia m-am mutat aici și picturile sunt încă pe drum... n-au ajuns încă.

— Ai fost în Italia? - întrebă doamna, fixându-l cu lornionul, pentru că nu găsisese altceva de privit.

— Nu, n-am fost, dar am vrut să mă duc... De fapt, mi-am amânat deocamdată călătoria... Ședeți vă rog! Sunteți oboșite?

— Mulțumesc, am stat destul în cupeu. Ah, în sfârșit, văd lucrări de-ale dumatiale, - spuse doamna și se îndreptă repede spre peretele din față, privind prin lornion niște studii, schițe, perspective și portrete, aflate pe jos. *C'est charmant, Lisei Lise venez ici!*³). O odaie pe gustul lui Teniers. Vezi! Neorânduială... neorânduială... o masă, pe ea un bust, o mână, o paletă... Iată praf... Vezi cum e pictat? *C'est charmant!* Iar pe pânza asta, o femeie care se spală pe față... *Quelle jolie figure!*⁴ Ah, iată un mujic! *Lise, Lise!* Un mujic în rubașcă! Uită-te, un mujic. Vasăzică dumneata nu faci numai portrete!

— Oh, astea sunt nimicuri... sunt studii. M-am amuzat numai.

— Spune-mi, ce părere ai despre portretiștii de azi? Nu-i așa că azi nu mai sunt pictori de talia lui Tizian? Le lipsește vigoarea coloritului, le lipsește acea... îmi pare rău că nu pot să-ți spun în rusește. (Doamna era amatoare de pictură și colindase cu lornionul toate galeriile din Italia). Totuși, *monsieur* Noi... ah, cum pictează el! Ce penel extraordinar! Cred că figurile pictate de el au mai multă expresie decât ale lui Tizian. Dumneata nu-l cunoști pe *monsieur* Noi?

— Cine-i acest Noi?

— *Monsieur* Noi? Vai, ce talent! I-a făcut portretul Lizei când n-avea decât doisprezece ani. Trebuie să vii neapărat

³ E încântător, Liza! Liza, vino aici (în limba franceză). (N. trad.)

⁴ Ce figură drăguță! (în limba franceză). (N. trad.)

la noi. *Lise*, să-i arăți albumul! Știți, am venit ca să-i începi imediat portretul.

— Cu plăcere... Sunt gata numaidecât!

Într-o clipă, Ceartkov trase spre el șevaletul cu pânza pregătită pentru pictat, luă paleta în mână și își aținti privirea pe chipul palid al fetei. Dacă ar fi fost cunoscător al firii omenești ar fi citit numaidecât începutul unei pasiuni copilărești pentru baluri, un început de melancolie și de părere de rău că orele de dinainte și de după masă sunt atât de lungi, dorința de a-și arăta rochia nouă la plimbare, și urmele grele ale unei sânguințe reci pentru studierea diferitelor arte, impuse de către mama ei, pentru înălțarea sufletului și a simțămintelor.

Dar pictorul nu vedea pe acest chip fraged decât străvezimea cărnii – amintind aproape porcelanul – atât de ademenitoare pentru penel, ușoara și atrăgătoarea ei paliditate, un gât alb și subțire și o aristocratică subțirime a taliei. Se și pregătea să triumfe, să-și arate ușurința și strălucirea penelului, care până atuncea avusese de-a face numai cu trăsăturile aspre ale unor modele grosolane, sau cu severele opere de artă antice și cu copii de pe operele unor maeștri clasici. Își și închipuia cum are să arate acest chip vaporos.

— Știi, – spuse doamna cu o expresie oarecum mișcătoare pe față, – aș vrea... e îmbrăcată cu o rochie... N-aș vrea s-o pictezi într-o rochie cu care ne-am obișnuit atâta. Aș vrea ca fata mea să fie îmbrăcată simplu și să stea la umbra unui copac, pe fondul unui câmp... iar în depărtări să fie o cireada sau un crâng... Să nu se vadă că s-a pregătit să meargă la un bal sau la o serată, îți spun sincer că balurile noastre ne omoară sufletul, ne atrofiază și cele din urmă rămășițe ale sentimentelor... înțelegi? Aș vrea să fie mai multă simplitate... Cât mai multă simplitate!

Dar vai! Pe fața mamei și a fetei era scris că dansaseră atât de mult la baluri, încât amândouă aveau figurile

aproape ca de ceară.

Ceartkov se apucă de treabă, își așază modelul, apoi chibzui câteva clipe și trase cu penelul în aer câteva linii, fixându-și puncte de reper în gând. Închise un ochi pe jumătate, se dădu puțin înapoi, aruncă o privire de departe și făcu schița într-un ceas. Începu să picteze, mulțumit. Lucrul îl absorbi. Uită de toată lumea, uită până și că se află în prezența unor doamne din aristocrație, începu chiar să-și arate unele apucături specifice pictorilor, scoțând diferite mormăieli și fredonând din când în când, cum face un artist adâncit cu tot sufletul în munca lui. Fără să se sinchisească, silea modelul să ridice capul, printr-o mișcare a penelului, în cele din urmă, fata începu să se sucească și să arate o oboseală grozavă.

— Ajunge! Pentru prima oară, ajunge! – spuse mama.

— Încă puțin, – se rugă pictorul, absorbit cu totul în muncă.

— Nu se poate, e timpul să plecăm! *Lise*, e ora trei! – spuse doamna, uitându-se la un ceasornic mic cu lanț de aur, prins de cordon și exclamă: – Vai, ce târziu el

— Numai un minut! – repetă Ceartkov, cu un glas nevinovat și rugător ca de copil.

Dar pesemne că doamna nu era deloc dispusă să-i îndeplinească dorințele artistice, însă îi făgădui, în schimb, să stea mai mult data viitoare.

„Păcat, se gândi Ceartkov, tocmai când începea să mi se dezmorească mâna”. Își aduse aminte că în atelierul de pe insula Vasilievski nu-l întrerupea nimeni când lucra. Nikita ședea nemișcat pe același loc și putea să-l picteze cât voia. Adormea chiar în poziția în care sta.

Puse penelul și paleta pe scaun, nemulțumit, și se opri tulburat înaintea pânzei.

Îl readuse la realitate un compliment spus de către doamna din societate. Porni grăbit spre ușă, să-și conducă vizitatoarele.

Pe scară, primi invitația să vină săptămâna viitoare să mănânce la ele, și se întoarse în odaie vesel! îl fermecase această aristocrată, până atuncia privise asemenea ființe ca pe ceva de care nu te poți apropia, crezând că sunt născute numai ca să treacă în goana cailor într-o trăsură splendidă, cu lachei în livrele, cu vizitiu fercheșei să arunce doar priviri nepăsătoare omului care merge pe jos, îmbrăcat într-o manta sărăcăcioasă. Și iată că acum, una din. Aceste ființe îi intră încasă, el îi face portretul, și e poftit la masă. Într-o casă aristocratică. Îl cuprinde un sentiment de adâncă mulțumire. Încântat, se cinsti cu o masă bună, cu un spectacol de seară, și făcu din nou o plimbare cu cupeul prin oraș, fără să fi avut nevoie de așa ceva.

În zilele următoare, nu se mai putu gândi la lucrările obișnuite. Nu făcu decât să se pregătească și să aștepte clipa când va zbârâi clopoțelul. În sfârșit, aristocrata veni din nou, împreunat cu fata ei palidă. Pictorul le pofti să șadă, trase pânza spre el - de data aceasta cu mișcări precise și cu pretenții de maniere-mondene - și începu să picteze. Ziua însorită și lumina vie îl ajutară mult. Descoperi la acest gingaș model o mulțime de detalii care, odată prinse pe pânza, puteau da portretului calități înalte - își dădu seama că ar putea să facă ceva deosebit, dacă ar executa portretul în întreaga desăvârșire în care i se înfățișa acum modelul. Inima începu să-i tresalte, simți că va exprima ceea ce alții nu băgaseră încă de seamă. Pictura îl absorbi în întregime. Se adânci în lucru, uitând cu totul de obârșia aristocratică a modelului. I se tăia răsuflarea, când se vedea reînviind pe pânză trăsăturile fine și carnea fragedă, aproape străvezie, a tinerei fete. Prindea fiecare nuanță, ușoara paloare a feței, albastrul abia perceptibil de sub ochi, și se pregătise să fixeze chiar și un mie coș ieșit pe frunte, când auzi deodată, pe deasupra umărului, glasul mamei:

— Vai, pentru ce faci asta? Nu-i nevoie! Poftim, aici, în câteva locuri... parcă e prea mult galben... iar aici sunt mici pete de culoare închisă!

Pictorul începu să dea lămuriri că tocmai aceste pete și această paloare dau farmec chipului, că fac ca tonurile feței să fie plăcute și vaporose. I se răspunse însă că ele nu dau niciun farmec, că nu fac ca tonurile să fie plăcute și că numai lui i se pare.

— Dați-mi voie să pun puțin galben aici, într-un singur punct! – spuse pictorul pe un ton naiv.

Nu i se îngădui însă nici acest lucru. I se spuse că *Lise* e astăzi cam bolnavă și că, de obicei, nu e câtuși de puțin palidă... Dimpotrivă, fața ei te uimește prin deosebita prospețime a culorilor.

Dezamăgit și întristat, Ceartkov se apucă să retușeze ceea ce pictase până atuncia. Astfel dispărură multe trăsături, aproape imperceptibile, iar odată cu ele dispăru în parte și asemănarea. Nepăsător, începu să dea figurii de pe portret acel colorit general care se poate da și din memorie și care transformă până și fețele pictate după natură, în chipuri ideale și reci, ca acelea ce se văd pe modelele școlare de desen.

Doamna era însă mulțumită, că acel colorit jignitor fusese îndepărtat. Își arată însă mirarea că lucrul durează atât de mult, adăugind că – după cât auzise – Ceartkov ar fi putut face un portret în două ședințe. Pictorul nu știu ce să răspundă. Doamnele se ridicară și se îndreptară spre ieșire. El puse penelul deoparte și le petrecu până la ușă. Apoi, tulburat, rămase vreme îndelungată în fața portretului pe care-l picta. Privindu-l prostește și zburau prin cap trăsăturile feminine, fine, și toate tonurile și nuanțele vaporose pe care el le sezisase, dar le nimicise fără milă cu penelul. Cu gândul la acele trăsături, dădu portretul la o parte și începu să caute capul Psychei, schițat odinioară pe pânză și lăsat să zacă într-un ungher. Era un chip pictat cu

îndemânare, dar ideal, rece, în trăsături generale, lipsite de viață. Neavând altceva de făcut, începu să-l reîmprospăteze, fixând pe el tot ce remarcase în figura vizitatoarei aristocrate. Trăsăturile, nuanțele și tonurile prinse se fixau acolo purificate; așa se întâmplă de obicei, pictorilor după ce contemplă natura îndeajuns: se îndepărtează de ea și înfăptuiesc o creație egală ei. Încet, încet, Psyche prinse viață, iar ideea abia întrezărită înainte se întruchipa treptat într-un trup vizibil. Fără voia pictorului, trăsăturile tinerei fete din societate trecură la Psyche, dându-i astfel o expresie deosebită, încât putea fi socotită drept o operă cu adevărat originală. Se părea că pictorul izbutise să prindă și amănuntele și caracterul de ansamblu al modelului.

Ceartkov se cufundă cu toată ființa lui în muncă. Se ocupă numai de această lucrare timp de câteva zile. Când veni doamna, împreună cu fata ei, îl găsiră lucrând la Psyche. N-avusese timpul să ia pânza de pe șevalet. Doamna și fata scoaseră strigăte de bucurie și uimire și bătăură din palme.

— *Lise, Lise*, câtă asemănare! *Superbe, superbe!*⁵ Ce idee fericită ți-a venit s-o îmbraci în costum elen! Vai, ce surpriză!

Pictorul nu știa cum să le arate că sunt victimele unei plăcute erori.

— E Psyche, – spuse încet, rușinat, cu capul plecat.

— Ai făcut-o în chip de Psyche. *C'est charmant!*⁶ spuse mama, zâmbind. Fata zâmbi și ea. – *Lise*, nu-i așa că-ți stă minunat de bine să fii înfățișată în chip de Psyche? *Quelle idee delicieuse!*⁷ Dar ce manieră! Asta e Corregio! Am citit și am auzit mult despre dumneata; dar îți mărturisesc că nu mi-am închipuit să ai asemenea talent! Trebuie să-mi faci

⁵ Minunat, minunat (în limba franceză). (N trad.)

⁶ E încântător (în limba franceză). (N, trad.)

⁷ Ce idee fericită (în limba franceză). (N, trad.)

neapărat și mie portretul!

După cum se vede, doamna voia să fie pictată și ea în chip de Psyche.

„Ce să le fac? se gândi pictorul. Dacă le place, lasă să treacă Psyche drept ceea ce vor ele...”

— Vă rog să mai stați puțin, că mai am de retușat câte ceva, – spuse cu glas tare.

— Vai, mi-e teamă să nu-l strici... Seamănă atât de bine!

Pictorul își dădu seama că vizitatoarelor le era frică de galben. De aceea le liniști, spunându-le că nu vrea decât să dea ochilor mai multă strălucire și expresie. În realitate, îi era. Rușine și voia să dea chipului de pe pânză o asemănare măcar ceva mai mare cu modelul, ca să nu i se spună că e lipsit de scrupule. Într-adevăr, trăsăturile fetei palide începură să se distingă mai limpede pe chipul Psychei.

— Ajunge! – spuse mama, fiindu-i teamă ca asemănarea să nu devină prea mare în cele din urmă.

Pictorul fu recompensat cu de toate: cu zâmbete, cu bani, cu complimente, cu o sinceră strângere de mână și cu o invitație la masă – într-un cuvânt primi o răsplată măgulitoare. Portretul făcu vâlvă în oraș. Doamna îl arătă prietenelor. Toată lumea se minuna cum izbutise pictorul să păstreze asemănarea înfrumusețând totodată și modelul. Firește că acest din urmă lucru era notat nu fără ușoară rumeneală a invidiei pe obraz. Deodată, pictorul fu asaltat cu lucrări. Părea că tot orașul voia să fie pictat de el. Clopoțelul de la ușă suna întruna... Lucrul acesta, pe de o parte putea să-l bucure, pentru că îi îngăduia o practică nesfârșită, prin mulțimea și varietatea figurilor. Din nenorocire însă, toți clienții lui erau oameni cu care greu te puteai înțelege: erau sau grăbiți sau ocupați, sau aparțineau înaltei societăți, deci erau încă și mai ocupați decât alții, și de aceea din cale afară de nerăbdători. Toată lumea cerea ca portretele să fie făcute frumos și repede.

Pictorul își dădu seama că nu putea să dea lucrări desăvârșite, și că arta trebuia înlocuită prin dibăcie și grabă în mânăuirea penelului. Trebuia să prindă doar liniile generale ale modelului, fără să-i adâncească amănuntele mai fine. Într-un cuvânt îi era cu neputință să redea natura în toată perfecțiunea. Trebuie adăugat că aproape toți cei ce voiau să li se facă portretul aveau gusturi diferite. De pildă, cucoanele cereau să li se înfățișeze în portrete numai sufletul și caracterul, iar dacă se poate, de rest să nu țină seama; toate colțurile să se rotunjească, iar lipsurile nu numai să le fie atenuate ci pe cât era cu putință, să fie înlăturate în întregime... Într-un cuvânt, să fie înfățișate în așa fel, încât să nu-ți mai iei ochii de la ele, ba chiar să le și îndrăgești. De aceea, uneori, când începeau a poza, luau atitudini atât de nefirești, încât pictorul rămânea uimit... Una încerca să pară melancolică, alta visătoare, alta – vrând cu tot dinadinsul să-i iasă gura mai mică – își strângea buzele așa de tare încât în cele din urmă gura i se prefăcea într-un punct nu mai mare decât gămălia unui ac. Cu toate acestea fiecare cerea asemenea, naturaleță și atitudine degajată. Nici bărbații nu se deosebeau de femei în această privință: unul cerea să fie înfățișat într-o atitudine energică a capului, altul cu o privire inspirată, îndreptată în sus. Un locotenent din gardă cerea ca privirea lui să-l amintească neapărat pe Marte⁸, pe când un slujbaş civil voia ca fața lui să arate cât mai multă sinceritate și noblețe, iar mâna să-i fie rezemată pe o carte, pe care să fie scris, cu litere citețe: „A apărat totdeauna adevărul”. La început, când auzea asemenea pretenții, Ceartkov simțea cum îl trec toate sudorile. Toate acestea trebuiau chibzuite, iar termenele erau așa de scurte. Când în cele din urmă își dădu seama cum stau lucrurile, nu se mai frământă și nu se mai osteni. Ghicea câteodată de la primele vorbe ce voia o persoană. Celor ce voiau să semene cu Marte, le așternea

⁸ Zeul războiului, la romani. (N red. rom.)

pe figură trăsăturile lui Marte, cui voia să semene cu Byron, i se da o atitudine byroniană. Dacă vreo doamnă dorea să fie Corina, Ondina sau Aspasia, Ceartkov primea orice cu multă plăcere, punând pentru fiecare din belșug frumusețe și distincțiune, daruri care niciodată, cum se știe, nu strică și pentru care pictorului i se iartă uneori până și lipsa de asemănare. În scurt timp, începu să se mire el însuși de minunata repeziciune și vioiciune a penelului. Cât privește modelele, se înțelege de la sine că erau extaziate și-l proclamau geniu.

Cum s-ar zice, Ceartkov ajunsese un pictor la moda. Era invitat la masă, însoțea doamnele prin galeriile de pictură și chiar la plimbare, se îmbrăca elegant și susținea cu glas tare că un pictor trebuie să aparțină societății și să se poarte după starea lui socială, și nu ca unii care se îmbracă adesea ca niște cizmari, nu știu să se poarte cuviincios, nu respectă manierele mondene și sunt lipsiți de orice cultură. Introduse în atelier o rânduială și o curățenie deosebită, tocmai doi lachei impozanți, primi elevi fercheși, își schimba hainele de câteva ori pe zi, își ondula părul, se apucă să studieze felul cum să-și primească vizitatorii, se apucă să-și înfrumusețeze înfățișarea prin toate mijloacele cu putință, spre a face doamnelor o impresie plăcută. Într-un cuvânt, în scurt timp nu mai puteai recunoaște în el pe pictorul modest care lucrase odinioară nebăgat în seamă în maghernița din insula Vasilievski.

Despre pictori și despre artă se exprima acum pe un ton categoric: susținea că artiștilor vechi li se atribuiau prea multe calități, și că toți – până la Rafael – făceau scrumbii, nu trupuri omenești, iar ideea că ar exista în operele lor ceva divin, era numai rodul închipuirii admiratorilor. Susținea că nici lui Rafael nu i-au reușit toate operele și că multe dinele și-au păstrat faima numai în virtutea tradiției; că Michelangelo era un lăudăros; se fălea el cu cunoașterea anatomiei, dar era cu totul lipsit de grație; strălucirea,

vigoarea penelului și coloritul adevărat, trebuie căutate numai acum, în veacul nostru. Aici, fără să vrea, firește, aducea vorba și despre el.

— Nu pot pricepe, – spunea Ceartkov, – nu pot pricepe încordarea cu care stau și migălesc la un tablou unii oameni! După mine, unul care robotește luni de zile la un tablou, e meșteșugar nu artist!... Nu cred ca un astfel de om să aibă talent! Un geniu creează repede și cu îndrăzneală. Eu, de pildă, – spunea el de obicei vizitatorilor, – am pictat portretul acesta în două zile; capul acesta într-o zi, asta în câteva ceasuri, asta într-o oră și ceva... Nu! În ce mă privește, nu pot socoti artă ceea ce se face cu migală sau încet, încet. Aceasta e meșteșug, nu artă!

Așa vorbea vizitatorilor. Ei se minunau de vigoarea și agerimea penelului său ba chiar scoteau exclamații de uimire, auzind cât de repede lucra.

— E un talent, un adevărat talent! – spuneau între ei, pe urmă. – Uitați-vă cum vorbește, cum îi strălucesc ochii! // *y a quelque chose extraordinaire dans toute sa figure!*⁹

Pictorul se simțea măgulit, auzind asemenea vorbe despre el. Se bucura ca un copil când era laudat în presă, cu toate că laudele acelea erau cumpărate cu banii lui. Se ducea peste tot. Locul cu revista, o arăta ca din întâmplare prietenilor și cunoscuților, și se bucura ca un copil de lucrul acesta. Cu cât îi creștea faima, i se înmulțea și numărul lucrărilor și al comenzilor. Cu timpul, se plictisi să facă tot aceleași portrete și figuri, cu atitudini și expresii învățate acum pe dinafară. Picta fără prea multă plăcere, schița doar chipul la repezeală, lăsând restul în grija elevilor. Înainte, căuta să dea modelului o atitudine nouă, să uimească prin vigoare și printr-un efect neașteptat. Cu timpul, însă, se plictisi și de aceasta. Creierul îi obosi, tot născocind și chibzuind lucruri noi. Nu mai era în stare de așa ceva și

⁹ În toată figura lui e ceva extraordinar (în limba franceză). (N. trad.)

dealtfel nici nu mai avea timp: viața de distracții și societatea, unde căuta să joace un rol de om monden, îi țineau departe de muncă și de gândire. Penelul își pierdea căldura și agerimea. Se închise pe nesimțite în forme monotone, rigide, învechite demult. Figurile de slujbași militari și civili, uniforme și reci – înțepate și artificiale – nu erau pentru penel un câmp prea larg de activitate: aceste figuri îl făcură să prindă a uita podoabele superbe, mișcările pline de vigoare și pasiunile. Nici nu putea fi vorba de grupuri, de zugrăvirea unei acțiuni dramatice, sau de gândul sublimului. N-avea înaintea lui decât uniforme, corsete și fracuri, care te lasă rece și ucid avântul imaginației. Lucrările lui nu mai aveau acum nici cele mai obișnuite calități; se mai bucurau totuși de faimă, cu toate că adevărații cunoscători și artiști, privindu-le, ridicau din umeri. Cei ce-l cunoscuseră mai înainte nu puteau să priceapă cum de i-a dispărut talentul, atât de viu la început; degeaba încercau să ghicească cum s-a putut stinge harul, la acest om abia ajuns la cel mai înalt grad de dezvoltare a tuturor puterilor.

Dar pictorul, amețit, n-auzea aceste vorbe. Ajunsese la vârsta când – după cum se spune – omul e mai așezat la minte, și începuse să se îngrășe. Acum citea prin ziare și reviste epitete ca: „Venerabilul nostru Andrei Petrovici” sau „emeritul nostru Andrei Petrovici”. Ajunsese să i se propună posturi de onoare, să fie poftit la examene și în comitete. Începuse – așa cum se întâmplă întotdeauna la o vârstă respectabilă – să ia apărarea lui Rafael și a pictorilor vechi, nu pentru că s-ar fi convins de marile lor calități, ci spre a-i face pe pictorii mai tineri de ocară. Începuse – potrivit vârstei – să reproșeze tuturor tinerilor, fără deosebire, că sunt imorali și că au pornit pe un drum greșit. Începuse să creadă că totul e simplu pe lume, că nu există inspirație, că totul trebuie supus unei ordini unice, aspre, unei exactități și unei uniformități absolute. Într-un cuvânt, ajunsese la

vârsta când tot ce se cheamă elan scade, când arcușul inspirat nu mai găsește în inimă răsunetul adânc de odinioară și când contactul cu frumosul nu mai transformă forțele proaspete în foc și flacără – la vârsta când simțurile tocite sunt mai sensibile la sunetul aurului, îi ascultă ispititoare muzică cu mai multă luare-aminte, și, încet, încet, pe nesimțite, se lasă adormite de ea. Gloria nu-l poate desfăta pe cel ce o câștigă prin furt și nu prin vrednicie: gloria palpită neîntrerupt numai în haina celui ce o merită. De aceea, toate sentimentele și elanurile pictorului se îndreptară spre aur. Aurul îi era patima, idealul, spaima, desfătarea și rostul vieții. Îi creșteau în lăzi teancurile de bancnote. Ca toți cei cuprinși de acest dar îngrozitor, se plictisi, deveni nepăsător la tot ceea ce nu era aur, un zgârcit și un absurd strângător de bani. Era gata să devină una din făpturile ciudate de care e plină lumea noastră nesimțitoare, una din acele făpturi pe care omul de omenie și plin de viață le privește cu groază, ca pe niște sicrie care umblă, care au în ele morți, nu inimi. Însă un eveniment îl zgudui și-i deșteptă toată făptura.

Într-o zi găsi pe masă un bilet, prin care Academia de arte frumoase îl ruga – ca pe un demn membru al ei – să vină să-și dea părerea despre o lucrare nouă, trimisă din Italia de un pictor rus, care își desăvârșise studiile acolo. Acest pictor era unul din foștii lui colegi, pasionat de artă încă din copilărie, adâncit în ea cu toată ființa, muncind cu râvnă, și care renunțase la rude, la prieteni, la obiceiurile dragi și trăia acolo, unde sub cerul fermecător, înflorește o măreață pepinieră de artă, în Roma minunată, la al cărei nume inimile înflăcărate ale tuturor pictorilor bat mai puternic. Acolo, ca un pustnic, se adâncise în muncă și în studiu, și nimic nu-l putea abate de la artă. Puțin îi păsa ce credea lumea despre firea lui, despre felul de a se purta cu oamenii, despre faptul că nu respectă conveniențele mondene și că-și înjosea tagma prin îmbrăcămintea lui

sărăcăcioasă și lipsită de eleganță.

Nu-i păsa dacă se supăra pe el sau nu ceilalți pictori. Neglijase și jertfise totul pentru artă. Vizita neobosit galeriile de pictură, stătea ceasuri întregi în fața operelor marilor artiști, spre a le pătrunde taina minunatelor peneluri. Nu sfârșea nicio lucrare, fără s-o confrunte cu creațiile marilor maeștri și fără să citească în ele un sfat tăcut și grăitor. Nu se băga în discuții zgomotoase, nu ținea cu puriștii, dar nici nu se ridica împotriva lor. Da fiecăruia ce i se cuvenea și nu lua de nicăieri decât ce era frumos. În cele din urmă, și-l luase ca maestru numai pe dumnezeiescul Rafael, după pilda unui mare poet care, după ce scrisese multe și felurite opere pline de măreție și frumusețe, își luă în sfârșit, drept carte de căpătâi, numai „Iliada” a lui Homer¹⁰,) pentru că descoperise că are în ea tot ce și-ar putea dori omul, și că nu există niciun lucru care să nu fie răsfrânt în ea într-o perfecțiune adâncă și sublimă. Așa își însușise acel pictor, din studiul lui Rafael, marea idee a creațiunii, viguroasa frumusețe a gândirii și sublima splendoare a unui penel divin.

Intrând în sală, Ceartkov găsi o mulțime imensă adunată în fața tabloului. O adâncă tăcere, cum rareori se întâmplă să fie în mijlocul unui număr mare de amatori, domnea de data aceasta în sală. Ceartkov se grăbi să-și ia un aer grav de cunoscător și se apropie de pictură. Ce-a văzut, doamne!

Opera îi apărură în față, curată, imaculată și frumoasă ca o mireasă. Se înălța deasupra tuturor, într-un chip modest, dumnezeiesc, nevinovat și simplu, ca un geniu. Părea că figurile cerești, copleșite de atâtea priviri ațintite spre ele, își plecaseră rușinate minunatele lor gene. Cunoscătorii priveau cu un sentiment de involuntară uimire acest fel de pictură, nou și neîntâlnit până atunci. Parcă îmbinase în el

¹⁰ Ar fi trăit, după Herodot, pe la 850 î.e.n. Este autorul marilor epopei Iliada și Odissea și al epopeii comice Batrocomyomachia. (N. red. ruse)

școala lui Rafael, prin deosebita distincție a atitudinilor, cu aceea a lui Corregio, vădită prin neîntrecuta perfecțiune a penelului. Dar mai covârșitoare ca orice era puterea de creație a autorului. Se vedea că studiasse și cele mai mici amănunte ale picturii, sezisase legea și puterea lăuntrică a fiecărui lucru și peste tot era redată vapoasă rotunjime a liniilor, așa cum se află ea în natură și cum numai ochiul unui artist creator o vede, dar pe care un pictor copist o face colțuroasă. Se vedea că toate lucrurile luate din afară fuseseră mai întâi închise în sufletul lui și numai după aceea porniseră ca un șuvoi, ca un cântec unic, armonios și solemn. Atuncea, până și cei neinițiați și-au dat seama limpede de prăpastia grozavă dintre o creație și o simplă copie după natură. E aproape cu neputință de redat liniștea neobișnuită a privitorilor: nu se auzea niciun zgomot, niciun foșnet; în răstimp, tabloul părea tot mai depărtat, tot mai înalt. Tot mai luminos și mai minunat se desprindea de ceea ce-l înconjura, până când se transformă, în sfârșit, într-o străfulgerare – rod al unei inspirații divine – străfulgerare pentru care omul se pregătește toată viața. Lacrimile erau gata-gata să lunece pe fețele privitorilor. Părea că toate gusturile, cu toate devierile lor cele mai îndrăznețe, se contopiseră într-un singur imn mut, închinat unei opere dumnezeiești.

Ceartkov rămase nemișcat în fața picturii, cu gura căscată. Își reveni abia într-un târziu, când vizitatorii și cunoscătorii prinseră să vorbească și să discute despre calitățile tabloului și când, în sfârșit, i se adresară, rugându-l să-și spună părerea. Își veni în fire; voia să-și ia un aer nepăsător, obișnuit, să-și spună o părere banală de pictor blazat, cam în felul acesta: „Da, firește, e adevărat că pictorului nu i se poate contesta talentul... Tabloul are calități, se vede bine că artistul a vrut să exprime ceva, totuși, în ceea ce privește esențialul...” Apoi, să adauge câteva dintre acele laude care-l pot distruge pe orice pictor.

Voise să se exprime astfel dar vorbele îi înghețară pe buze, lacrimile prinseră să-i curgă, izbucni în hohote de plâns și ieși în goană din sală ca un nebun.

Acasă, rămase un timp nemișcat și buimăcit, în mijlocul splendidului său atelier. I se trezise într-o singură clipă toată făptura, toată viața, parcă ar fi întinerit la loc, parcă i s-ar fi aprins la loc scânteile stinse ale talentului. Vălul de pe ochi îi căzu deodată. Dumnezeuule! Cum de și-a distrus atât de nemilos cei mai buni ani ai tinereții? Cum de a lăsat să i se stingă focul ce-i pâlpâise poate în piept? Oare dacă nu l-ar fi lăsat să se stingă nu s-ar fi dezvoltat în toată frumusețea și măreția și ar fi stors lacrimi de uimire și recunoștință? Cum de a distrus totul fără îndurare? Deodată, i se păru că renasc în el toate avânturile, toate aspirațiile de altădată.

Își luă penelul și se apropie de o pânză. Simțea cum îl trec sudorile de încordare. N-avea decât o singură dorință și un singur gând: să zugrăvească un înger căzut. Ideea asta era cea mai potrivită cu starea lui sufletească.

Dar, vai! Toate figurile, toate atitudinile, toate grupurile s așterneau nefiresc, fără nicio armonie, ca și gândurile. Prea i se închiseseră ca într-un tipar și penelul, și imaginația; avântul nu mai putea trece limitele ce și le impusese; nu mai putea sfărâma cătușele ce și le făurise; ieșiră doar incorectitudini și greșeli. Nesocotise scara lungă și obositoare a cunoștințelor însușite încet, încet, și a legilor fundamentale ale câștigării gloriei. Îl apucă ciuda. Porunci să-i fie scoase din atelier ultimele lucrări „toate tablourile acestea lipsite de viață, făcute după cerințele modei, și toate portretele de husari, de doamne și consilieri de stat. Se închise singur în atelier, porunci să nu-l tulbure nimeni, și se adânci în lucru cu toată făptura lui. Lucra ca un tânăr răbdător, ca un elev. Dar ce lucruri neîndurător de jalnice îi ieșeau de sub penel. Se oprea întruna căci nu cunoștea nici cele mai elementare principii, iar mecanismul simplu,

neînsemnat, pe care nu-l stăpânea, îi răcea tot avântul și era o piedică de netrecut pentru imaginație. Fără voia pictorului, penelul se întorcea la formele învățate: mâinile se împreunau în același fel, ca de obicei, capul nu îndrăznea să ia o atitudine nouă. Până și faldurile hainelor erau redată după vechiul tipic și nu voiau să se drapeze pe noua poziție a trupului. O simțea, își dădea el bine seama singur de acest lucru.

„Oare am avut într-adevăr talent? Nu m-am înșelat cumva?” se întrebă pictorul în cele din urmă. Se apropie de vechile lui lucrări, făcute cu gând curat și dezinteresat în sărăcăcioasa magherniță din insula Vasilievski, departe de oameni, de belșug; și de capricii. Se apropie de ele și începu să le examineze cu luare-aminte. Înaintea ochilor i se înfățișa toată viața lui mizeră de altădată.

— Da, am avut talent! – spuse el deznădăjduit. – I se văd pretutindeni urmele și semnele...

Se opri și se cutremură. Ochii lui se întâlneau cu alți ochi care îl priveau țintă. Era portretul acela neobișnuit, cumpărat odinioară în pasajul Șciukin. Rămăsese tot timpul în spatele altor tablouri și-l uitase cu totul. Acum însă, după ce fuseseră scoase toate picturile și portretele la modă, de care era plin atelierul, ieși din nou la iveală – parcă anume – împreună cu lucrările din tinerețe. Îl cuprinse furia când își aduse aminte acea întâmplare curioasă și faptul că, în oarecare măsură straniul portret fusese pricina transformării lui, și că acea comoară descoperită într-un chip atât de miraculos deșteptase în el toate pornirile deșarte, care îi nimiciseră talentul. Porunci numaidecât ca odiosul portret să fie scos din atelier. Însă nici după aceea nu i se potoli tulburarea: toată ființa și toate simțurile i se zguduiseră până în temelie. Cunoscu un chin îngrozitor, deosebit de rar, care ca o excepție surprinzătoare apare uneori în viață – chinul unui talent slab care vrea să creeze ceva ce-i întrece puterea, chinul care la un tânăr se preface

în lucruri mari, dar la un om trecut de hotarul visurilor se transformă într-o sete stearpă, chinul care îl face să fie în starea de nelegiuiri înfiorătoare. O cuprinse o invidie groaznică, plină de furie. Îi plesnea fierea când vedea vreo lucrare cu pecetea talentului. Scrâșnea, o devora cu ochi de vasilisc¹¹. I se născu în suflet cea mai infernală dorință ivită vreodată la un om și se apucă s-o îndeplinească cu o energie plină de furie. Începu să cumpere tot ce producea plastica mai frumos. După ce cumpăra tabloul pe un preț mare, îl aducea acasă cu băgare de seamă și începea să-l sfâșie ca un tigru înfuriat, să-l taie în bucăți, să-l calce în picioare, râzând cu adâncă satisfacție. Avera lui nemăsurată îi îngăduia să-și îndeplinească dorința asta satanică. Își dezlegă toți sacii cu aur, deschise toate cuferele. Niciun monstru ignorant n-a distrus vreodată atâtea obiecte de artă minunată ca acest răzbunător sălbatic. Când îl vedeau venind la licitații, concurenții pierdeau nădejdea de a mai putea cumpăra vreo operă de artă. Era ca și cum cerul încărcat de furie ar fi trimis anume acest îngrozitor bici pe pământ spre a-i lua tot ce are mai armonios. Patima aceasta îngrozitoare îl făcea înfricoșător; era mereu supărat și veșnic îi sta zugrăvită pe față răutatea. Trăsăturile chipului arătau blestem și hulă, ca și cum s-ar fi întruchipat în el demonul înspăimântător descris într-un chip maestru de Pușkin. Gura lui nu spunea decât cuvinte pline de venin și de dezaprobare. Când era văzut pe stradă, toată lumea, până și cunoscuții lui, căutau să-l ocolească încă de departe, ca pe o harpie, spunând că le strică tot restul zilei.

Din fericire pentru lume și pentru artă, asemenea viață încordată și violentă n-a putut dura mult: prea era anormală patima și prea tare față de slabele puteri ale făpturii lui Ceartkov. Crizele de furie și de nebunie îl

¹¹ Șarpe fabulos care, după credința celor vechi, ucidea pe oricine numai cu privirea. (N. red. rom.)

cuprindeau tot mai des, până ce se transformară în cele din urmă într-o boală îngrozitoare. Frigurile crâncene, însoțite de o oftică galopantă, îl cuprinseseră cu atâta putere, încât în trei zile Ceartkov era o umbră. Se mai adăugară la boală și toate simptomele unei nebunii fără leac. Uneori nici câțiva inși nu erau în stare să-l țină. Câteodată i se năzăreau ochii vii și demult uitați ai ciudatului portret. Atuncea, nebunia îi era îngrozitoare. I se părea că toți oamenii aflați lângă patul lui sunt portrete înspăimântătoare. Portretul bătrânului asiatic se dubla o dată și încă o dată, încât parcă pereții se căptușeau în întregime cu portrete și toate îl priveau țință pe Ceartkov cu ochii lor vii, împietriți. Alte portrete la fel de înfricoșătoare îl priveau din tavan, în jos. Odaia se lărgea, se prelungea la infinit și era plină toată de ochi împietriți. Medicul care-l trata auzise ceva despre viața lui ciudată și se străduia din toate puterile să descopere misterioasa legătură dintre vedenii și viața lui, dar nu putu afla nimic. Bolnavul nu-și mai dădea seama de nimic și nu mai simțea nimic afară de chinuri. Se văita îngrozitor, înșira vorbe neînțelese. În cele din urmă firul vieții lui se rupse, într-o ultimă crispă de suferință, de data asta mută. Cadavrul îi era înspăimântător. Nu se mai găsi nimic din bogățiile strânse. Abia după ce văzu rămășițele operelor de artă cumpărate pe preț de milioane – lumea pricepu groaznica întrebuintare dată averii lui.

PARTEA A DOUA

În fața casei unde avea loc licitația, se opriseră nenumărate trăsură, cupeuri, călești; averea care se vindea fusese a unui iubitor de artă, bogat, unul din acei ce-și duc viața într-o somnolență dulce, pasionați după

amorași și zefiri, cu faimă de Mecena¹² și care cheltuiesc cu nevinovăție milioanele adunate de părinți chibzuiți, și câteodată chiar și milioanele câștigate prin munca lor. După cum se știe, astfel de Mecena nu mai există azi; veacul nostru, al nouăsprezecelea, are mai mult chipul trist al unui bancher care se desfăta cu milioane înșirate pe hârtie.

Sala lungă era plină de o mulțime pestriță de vizitatori ce se năpustiseră ca păsările de pradă asupra unui hoit încă neridicat. Erau acolo mulți negustori ruși din Gostinîi-Dvor și de la hala de vechituri, îmbrăcați toți în redingote albastre, de croială nemțească. Arătau energici, liberi în mișcări, nu mai aveau serviabilitatea dulceagă a negustorului rus, aflat în prăvălia lui, în fața clientului. Aici nu făceau fasoane, cu toate că în sală se aflau o mulțime de aristocrați, înaintea cărora – în alt loc – ar fi fost în stare să facă plecăciuni atât de adânci, încât ar fi măturat până și praful de pe jos adus de cizmele lor. Erau cu totul nestingheriți, puneau mâna pe cărți sau pe tablouri, fără să se jeneze, căutau să afle valoarea lucrurilor, concurându-i cu îndrăzneță chiar și pe conții pricepuți în materie.

Erau aici mulți vizitatori nelipsiți, care aveau obiceiul ca, în loc să ia micul dejun, să viziteze în fiecare zi sălile de licitații. Aristocrații pricepuți, aflați acolo, socoteau de datoria lor să nu scape niciun prilej de a-și îmbogăți colecțiile; veneau de altfel și pentru că n-aveau ce face între orele douăsprezece și unu. Mai erau, în sfârșit, și unii domni nobili, stând prost cu hainele și cu buzunarul, dar care vin totuși la licitație în fiecare zi, fără niciun scop, ci numai ca să vadă cum se sfârșește licitația, cine dă mai mult, cine mai puțin, cine pe cine se concurează și cine cumpără până la urmă.

¹² *Caius-Cilnius Mecena*— (secolul I. î.e.n.) Om politic și scriitor roman. Sfetnic al împăratului August. Protector al poeziei și al științei. Numele său a devenit sinonim cu protector al artelor. (N. red. rom.)

O mulțime de tablouri erau împrăștiate fără niciun rost printre mobile și printre teancuri de cărți cu monograma fostului proprietar, care poate nici n-avusese lăudabila curiozitate de a le răsfoi. Vase chinezești, plăci de marmoră pentru mese, mobile noi și vechi cu linii curbe, cu grifoni, cu sfincși și cu picioare de leu, lămpi cu poleială de aur ștearsă, candelabre îngrămădite unele peste altele, fără ordinea obișnuită în prăvălii. Sala înfățișa o dezordine artistică.

De obicei, ne îngrozim când vedem o licitație, pentru că totul seamănă a înmormântare. O sală de licitație e totdeauna întunecoasă. Ferestrele astupate cu mobile și tablouri, abia lasă lumina să pătrundă. Tăcerea de pe fețele oamenilor, glasul de îngropăciune al celui ce conduce licitația, bătaia lui în masă cu ciocanul, parcă slujind parastasul bietelor obiecte de artă întâlnite acolo unele cu altele într-un chip atât de ciudat, te impresionează și mai neplăcut, îți întăresc și mai mult impresia stranie de la început.

După cât se părea, licitația era în toi. Oameni mulți, cu înfățișare respectabilă, se frământau care mai de care. Sunând din toate părțile cuvântul „ruble” nici nu dădeau portărelului răgaz să repete prețul sporit, căci într-o clipă se împătrea. Mulțimea se frământa mai ales pentru un portret, care nu putea să nu atragă atenția oricui ar fi avut o cât de mică idee despre pictură. Arăta clar penelul unui pictor de seamă. Se vedea că fusese restaurat de mai multe ori. Înfațișa un asiatic îmbrăcat într-un veșmânt larg, cu un chip neobișnuit de ciudat. Pe toți cei adunați în jurul lui îi izbea mai ales vioiciunea neobișnuită a ochilor. Cu cât îi cercetai mai mult, cu atât se părea ca te vor străpunge. Ciudățenia asta și iscusința extraordinară a artistului atrăsese atenția tuturor. Mulți părăsiră licitația, pentru că se ajunsese la un preț fantastic. Rămăseseră numai doi aristocrați, cunoscuți iubitori de pictură, și nu voiau cu

niciun preț să renunțe la achiziție. Se înfierbântaseră amândoi și ar fi urcat prețul mai grozav, dacă cineva dintre cei de față n-ar fi spus:

— Dați-mi voie să întrerup licitația pentru o clipă... Cred că eu am dreptul la acest portret mai mult decât oricine.

Vorbele atraseră într-o clipă atenția tuturor. Fuseseră rostite de un bărbat zvelt, de vreo treizeci și cinci de ani, cu lungi zulufi negri. O față plăcută de o senină nepăsare trăda un suflet străin de chinuitoarele zguduiri lumești. Hainele lui nu cereau să fie socotite moderne și toată înfățișarea lui trăda artistul. Era, într-adevăr, pictorul B., cunoscut personal de către mulți dintre cei de față.

— Oricât de ciudate vi s-ar părea vorbele mele, - continuă el, văzând că toți îl priveau cu luare-aminte, - dacă ați fi dispuși să-mi ascultați scurta istorisire, v-ați da seama că eram îndreptățit să le rostesc. Totul mă face să cred că portretul acesta e cel pe care-l caut!

O curiozitate firească se întipări aproape pe toate fețele. Până și portărelul se opri cu ciocanul ridicat și se pregăti să asculte, cu gura căscată. La început cei mai mulți se uitau, fără voie, la portret, dar pe măsură ce povestirea îi prindea mai tare, se uitau țintă spre povestitor.

— Cunoașteți cartierul numit Kolomna, - începu pictorul. - Acolo totul e altfel decât în alte cartiere ale Petersburgului: partea asta a orașului nu-i nici capitală, nici provincie. Când intri într-o stradă a Kolomnei, simți cum toate dorințele și toate pornirile tinerești ți se spulberă. Viitorul n-are acolo niciun orizont, totul e liniștit, retras, departe de zbuciumul capitalei. Acolo se stabilesc slujbași în retragere, văduve sau oameni săraci, «are au de-a face cu senatul¹³ și care de aceea s-au condamnat să locuiască acolo aproape toată viața; bucătăresele care și-au făcut suma se învârtesc toată ziua prin piață, trăncănesc cu

¹³ Instituție superioară juridico-administrativă, în Rusia țaristă. (N. Red, rom.)

vreun mujic prin dugheni, cumpărând de acolo de cinci copeici cafea și de patru copeici zahăr, în sfârșit, zărești acolo oameni, pe care i-ai putea numi cu un singur cuvânt - oameni cenușii. Hainele lor, chipul, părul, ochii le sunt tulburi și cenușii, ca o zi fără furtună, dar și fără soare, când ceața întunecă conturul tuturor lucrurilor. În această categorie intră plasatorii de la teatru, la. Pensie, consilierii titulari în retragere și slujitorii lui Marte, pensionați cu câte un ochi scos și cu câte o buză umflată. Tuturor acestor oameni nu le mai pasă de nimic. Când merg pe stradă, se uită în jos, fără să ia nimic în seamă și tac, fără să se gândească la nimic. Avutul lor e o nimica toată, uneori averea li-i doar o sticlă de votcă, din care trag pe îndelete toată ziua: încetineala asta îi ferește de bețiile tari, cu băutură multă, ca acelea pe care le fac. Duminica tinerii meseriași nemți, acești eroi ai străzii Meșcianskaia, singurii stăpâni ai trotuarului după miezul nopții.

Viața e peste măsură de liniștită în Kolomna. Rar trece ție acolo câte un cupeu al vreunui actor și tulbură liniștea prin zgomotul, scârțâitul și uritul roților. Acolo, toată lumea umblă pe jos. Birjarul trece fără mușteriu de cele mai multe ori, ducând doar fân pentru mârțoaică. Acolo poți găsi casă cu cinci ruble pe lună și chiar și cu cafea dimineața. Vădulele care primesc pensie sunt aristocrația cartierului. Au o purtare cuviincioasă, își mătură cu grijă odaia, discută cu prietenele despre scumpetea cărnii și a verzii, unele au câte o fată tânără, tăcută de parcă n-ar avea glas, uneori drăguță, câte un cățel scârbos și câte o pendulă cu bătaie tristă. Vin la rând actorii, cărora nu le îngăduie leafa să se mute din Kolomna; sunt oameni liberi - ca toți artiștii - și trăiesc numai pentru plăcerea lor. Stau în halat, își repară pistolul, fac din carton diferite lucruri folositoare pentru casă, joacă dame sau cărți cu câte un prieten venit în vizită. Așa își petrec toată dimineața; seara, au cam aceleași îndeletniciri, doar că uneori s-adaugă *punch-i*.

După acești ași și aristocrați ai Kolomnei, urmează puzderia oamenilor mărunți. Ca să stai și să-i amintești pe toți, ar fi ca și cum te-ai apuca să numeri mulțimea de musculițe dintr-un oțet învechit. În Kolomna stau bătrâne evlavioase, bătrâne care o duc într-o beție, bătrâne care se închină lui Dumnezeu și beau de sting, bătrâne care își câștigă bucata de pâine prin mijloace cu neputință de înțeles sau care, ca niște furnici, cară boarfe și albituri vechi de la podul Kalinkin până la hala de vechituri, ca să le vândă acolo cu cincisprezece copeici. Într-un cuvânt, ultima drojdie a societății, pentru care nici cel mai virtuos economist n-ar găsi mijlocul să-i îmbunătățească situația.

V-am vorbit despre acești oameni, spre a vă arăta cât de des sunt siliți să caute un ajutor urgent sau să recurgă la împrumuturi. De aceea, printre ei se stabilesc cămătari de un soi deosebit, care le dau cu împrumut, pe amanet, sume mici cu dobândă mare. Toți acești cămătari mici sunt mult mai neomenoși decât cei mari, pentru că ei apar în mijlocul sărăcimii și al zdrențelor expuse în văzul tuturor, pe care un cămătar bogat nu le vede, căci el are de-a face cu oameni care umblă în cupeu. De aceea, omenia le moare prea de timpuriu în suflete.

Printre acești cămătari era unul... Trebuie să vă spun, însă, că întâmplarea începută s-a petrecut în veacul trecut, anume sub domnia împărătesei Ecaterina a II-a. Puteți să vă închipuiți cât de mult s-a schimbat Kolomna de atunci, ca înfățișare și ca viață. Așadar, unul dintre cămătarii de acolo era o făptură extraordinară din toate punctele de vedere și se stabilise în Kolomna demult. Purta un veșmânt asiatic, larg. Culoarea închisă a feței îi trăda obârșia sudică, dar nimeni nu putea spune exact ce nație era: indian, grec sau persan. Statura lui aproape neobișnuit de înaltă, fața slabă și negricioasă, de o culoare îngrozitoare, indescrribilă, ochii lui cu un foc neobișnuit, sprâncenele stufoase, îl deosebeau izbitor de locuitorii cenușii ai

capitalei. Nici casa lui nu se aseamăna cu micile căsuțe de lemn din jurul ei. Era o clădire de piatră de felul celor clădite odinioară de către negustorii genovezi - cu ferestrele de formă neregulată, cu obloane de fier și cu zăvoare.

Acest cămătar se deosebea de alții și prin aceea că putea împrumuta pe oricine cu orice sumă, de la cerșetoarea bătrână și până la risipitorul demnitar de la curte. În fața casei lui se opreau adeseori cupeuri luxoase, pe fereastra cărora privea uneori capul unei femei din înalta societate, îmbrăcată în veșminte bogate. Se zvonea, cum e dealtfel obiceiul că cuferele lui de fier erau pline de bani fără număr, de giuvaeruri, de briliante și de alte lucruri lăsate zălog, însă - în ciuda acestui fapt - n-avea lăcomia de câștig obișnuită la cămătari. Dădea bani cu plăcere și, pe cât se pare, eșalona plata într-un mod foarte avantajos. Însă prin operații aritmetice ciudate, făcea ca dobânda să ajungă la sume grozav de mari. Cel puțin așa spunea lumea. Însă, ceea ce părea mai ciudat și mai izbitor, era faptul că toți acei ce luau bani cu împrumut de la el aveau o soartă stranie: toți își încheiau viața într-un chip nenorocit. Nu știu dacă acestea erau simple presupuneri sau pălăvrăgeli superstițioase și absurde sau, dimpotrivă, erau zvonuri anume împrăștiate. Dar, câteva cazuri petrecute într-un timp scurt, sub ochii tuturor, sunt exemple vii și izbitoare.

Pe vremea aceea, se remarcă un tânăr aristocrat care, în ciuda vârstei, se evidențiasse în serviciul statului. Iubea cu înflăcărare tot ceea ce era adevărat și înalt, apăra tot ceea ce crease arta și mintea omului și făgăduia să fie un Mecena. În scurt timp fusese distins după merit de către însăși împărăteasa, care îi încredințase un post important, potrivit în totul cu cerințele lui, un post unde putea să facă mult pentru știință și pentru binele omenirii. Tânărul dregător se înconjurase de pictori, poeți și învățați. Voia să

le dea tuturor de lucru și să-i încurajeze pe toți. Scosese pe cheltuială proprie o mulțime de publicații folositoare, comandase numeroase lucrări de artă, instituise premii de încurajare, dar cheltuind sume mari de bani, își prăpădise în cele din urmă toată averea. Însă avântul generos nu-l lăsa să renunțe la îndeletnicirile lui și începu să caute peste tot bani cu împrumut, iar în cele din urmă adresă cămătarului pomenit. După ce făcu un împrumut mare, omul acesta se schimbă cu totul, încât în scurt timp începu să prigonească tot ce era inteligență și talent în dezvoltare. Vedea în toate scrierile numai părțile slabe și răstălmăcea fiecare cuvânt. Pe vremea aceea izbucni, din nefericire, revoluția franceză. Acest eveniment îi servi de armă pentru toate mârșăviile posibile. În orice acțiune vedea o orientare revoluționară și aluzii suspecte. Devenise atât de bănuitor, încât – în cele din urmă – începu să se bănuiască până și pe el însuși și se apucă să facă denunțuri neîntemeiate, nenorocind multă lume. Se înțelege că asemenea fapte nu puteau să nu ajungă la cunoștința tronului. Mărinimoasa împărăteasă s-a îngrozit și, plină de noblețea sufletească ce împodobește capetele încoronate, a rostit niște cuvinte, al cărui înțeles adânc, deși n-a ajuns la noi cu toată exactitatea, se întipări în multe inimi. A spus anume, că sub un regim monarhic nu se prigonesc pornirile înalte și nobile ale sufletului și că sub un astfel de regim nu se disprețuiesc și nu se împilează creațiile minții, ale poeziei și ale artei. Dimpotrivă, monarhii le-au ocrotit totdeauna. Un Shakespeare, un Moliere au strălucit sub protecția lor generoasă, pe când un Dante n-a putut să-și găsească adăpost în patria lui republicană. Adevăratele genii se nasc sub strălucirea și puterea suveranilor și a imperiilor, iar nu pe timpul unor fenomene politice monstruoase, sau pe timpul terorii republicane, care n-au dăruit până acum lumii niciun poet. Poeții și artiștii trebuie răsplătiți, pentru că dau sufletului o pace și o liniște minunată, nu tulburare și

nemulțumire. Învățații, poeții și toți promotorii artelor sunt perlele și briliantele unei coroane imperiale, și ele măresc frumusețea și strălucirea epocii unui mare suveran. Împărăteasa era de o frumusețe dumnezeiască în clipa când rosti acele cuvinte. Mi-aduc aminte că bătrânii nu puteau vorbi despre asta, fără să plângă. Toată lumea urmărea cu interes desfășurarea acelei acțiuni. Spre cinstea mândriei noastre naționale, trebuie să subliniem că, într-o inimă de rus, sălășluiește totdeauna dorința nobilă de a lua apărarea asupritului. Demnitarul care înșelase încrederea ce se pusese în el a fost pedepsit în chip exemplar și îndepărtat din slujbă. Însă o pedeapsă mult mai grozavă se citea pe fețele compatrioților: un dispreț hotărât și general. Mi-i cu neputință să vă descriu cât a suferit sufletul lui vanitos! Mândria, ambiția înșelată, speranțele spulberate, toate s-au strâns laolaltă și viața lui s-a stins în accese de nebunie și de grozavă furie.

Acum, să vă povestesc alt caz izbitor, petrecut la fel, sub ochii tuturor. Era o fată, mai frumoasă decât toate fetele de pe atunci ale capitalei noastre. Se îmbina în ea minunat, frumusețea noastră nordică, cu frumusețea Sudului... Un brilliant cum rar se întâlnește pe lume. Tatăl meu spunea că nu văzuse ceva asemănător în toată viața lui. Părea să întrunească bogăția, inteligența și frumusețea sufletească. Avea o mulțime de pretendenți, dintre care cel mai de seamă era prințul R., un tânăr nobil, frumos, cu porniri generoase și cavalierești, idealul cel mai sublim al romanelor și al femeilor, un adevărat Grandisson. Prințul R. o iubea cu patimă, nebunește... Frumoasa fată îi răspundea cu o dragoste tot atât de înflăcărată. Dar rudele ei socoteau că partida nu-i egală. Moșiile moștenite de prinț de la părinți nu mai erau ale lui demult. Familia îi căzuse în dizgrație, iar situația proastă era cunoscută de toți.

Deodată, el părăsi capitala pentru un timp, sub cuvânt că se duce să-și aranjeze afacerile și se înapoie după scurtă

vreme, înconjurat de un lux și de o strălucire de nedescris. Balurile strălucitoare și petrecerile date l-au făcut cunoscut la curte. Tatăl frumoasei fete s-a îmbunat și în oraș s-a făcut o nuntă dintre cele mai interesante. Nimeni nu știa precis cauza acestei schimbări și de unde avea mirele o bogăție așa de nemaiauzită. Se zvonii că ar fi încheiat o înțelegere cu ciudatul cămătar și ar fi împrumutat de la el bani. Oricum, nunta pasiona tot orașul. Mirii erau invidiați de toată lumea. Dragostea lor pasionată și statornică, suferințele îndurate de atâta timp și calitățile lor deosebite erau îndeobște cunoscute. Femeile înflăcărâte își și închipuiau fericirea de paradis în care vor trăi tinerii căsătoriți...

Alta însă a fost realitatea. Numai într-un an, soțul s-a schimbat îngrozitor. Caracterul lui, până atunci nobil și frumos, se otrăvi de gelozie, de intoleranță și de nesfârșite toane. Începu să-și tiranizeze și să-și chinuiască soția și - ceea ce n-ar fi putut nimeni să prevadă - trecu la fapte lipsite de omenie și chiar o și bătea. După un an, nimeni n-ar mai fi putut recunoaște în ea pe femeia strălucitoare de mai înainte, care atrăsese o mulțime de admiratori supuși. În cele din urmă, nemaiputând să-și rabde soarta grea, ea pomeni de despărțire. Bărbatul se mânie grozav. Nebun de furie, intră în camera ei cu un cuțit și fără îndoială ar fi omorât-o, dacă n-ar fi fost împiedicat. Într-o izbucnire furioasă a nebuniei și a deznădejzii își îndreptă cuțitul asupra lui și își încheie viața în chinuri groaznice...

Afară de aceste două cazuri, petrecute sub ochii întregii societăți, lumea povestea numeroase alte întâmplări din viața oamenilor simpli, aproape toate cu un sfârșit îngrozitor. Un om cinstit și cumpătat s-a dedat la beție, un vânzător de prăvălie și-a prădat stăpânul, un birjar - care ani de-a rândul, lucrase cinstit - și-a omorât un mușteriu, ca să-i fure câțiva gologani... Nu se putea ca asemenea întâmplări - uneori exagerate de către povestitori - să nu-i

fi îngrozit pe modeștii locuitori ai Kolomnei. Nimeni nu se mai îndoia că acest cămătar era în puterea diavolului. Se spunea că punea debitorilor asemenea condițiuni încât li se zbârlea părul și să le mărturisească nimănui; că banii lui au o însușire ciudată, se înfierbântă de la sine și te ard, sau că poartă semne ciudate... Într-un cuvânt circulau multe zvonuri absurde. Ceea ce era mai interesant însă, era faptul că toată populația Kolomnei, toată acea lume a bătrânelor sărace, a micilor slujbași și artiști, pe scurt, toată puzderia de oameni mărunți, pomenită mai sus, prefera să îndure cea mai grozavă lipsă decât să se ducă la înspăimântătorul cămătar. Au fost aflate bătrâne moarte de foame, care găsiseră că era mai bine să-și ucidă trupul, decât să-și piardă sufletul. Cine-l întâlnea pe stradă, simțea cum îl cuprinde spaima. Trecătorii se dădeau la o parte și încă multă vreme după aceea își întorceau ochii cu teamă, urmărind silueta de o neobișnuită înălțime, pierzându-se în depărtare. Chiar și chipul lui, tot atât de neobișnuit, te făcea să crezi, fără să vrei, că avea în el ceva supranatural. Trăsăturile puternice, ca niște brazde adânci, nemaîntâlnite la nimeni – culoarea de bronz topit a obrazului, sprâncenele nemaipomenit de stufoase, ochii înspăimântători, a căror privire nu o putea suporta nimeni, și până și cutele largi ale veșmântului său asiatic – toate parcă îți spuneau că pe lângă patimile puternice ce frământau acest trup, toate patimile celorlalți oameni erau nimic. Tatăl meu, de câte ori îl întâlnea pe stradă se oprea locului și de fiecare dată nu se putea abține să nu rostească: „E un diavol, un adevărat diavol!” Trebuie să mă grăbesc însă să vi-l prezint pe tatăl meu, căci – dealtfel – el e eroul principal al povestirii. Tata era un om remarcabil din multe puncte de vedere. Era un pictor, cum puțini sunt, una din acele minuni ce zămislește în sinul ei Rusia cea nemăsurat de bogată în talente, un autodidact care, fără maestri și fără școală, își găsise singur reguli și legi în

sufletul său. Nu era mânat decât de setea perfecționării și își urma numai drumul sufletului, din motive necunoscute bine nici de el. Era una dintre acele minuni, calificată adeseori de contemporani cu vorba jignitoare de „ignorant” și pe care injuriile și insuccesele nu-i descurajează, ci, dimpotrivă, îi ambiționează și le dau forțe și râvnă noi și care prin puterea sufletului lor se ridică tot mai mult deasupra acelor opere pentru care fuseseră calificați cu titlul de ignoranți. În orice lucru, simțea instinctiv prezența gândirii. A pătruns singur adevăratul înțeles al cuvântului „pictură istorică”. A înțeles de ce un simplu cap sau un simplu portret de Rafael, de Leonardo da Vinci, de Tizian sau de Corregio, poate fi numit pictură istorică și de cer câteodată, un tablou imens, cu subiect istoric e un simplu *tableau de genre*, cu toate că autorul are pretenția de a spune că e tablou istoric. Un sentiment lăuntric, convingerile, i-au îndreptat penelul spre subiecte creștine, treapta cea mai înaltă a sublimului. Nu era ambițios, nu se enerva, ca mulți pictori. Avea o fire hotărâtă, era cinstit, drept, puțin cam necioplit, era parcă închis într-o carapace și era totodată mândru, trata oamenii cu indulgență și în același timp cu asprime. „Ce-mi pasă mie de oameni? spunea el de obicei. Doar nu muncesc pentru ei. Nu fac picturi pentru saloane. Ele vor fi așezate în biserică. Cine mă va înțelege, are să-mi mulțumească; cine nu – tot are să se roage. Pe omul de societate nu-l putem învinui că nu se pricepe la pictură; se pricepe în schimb la jocul de cărți, la vin, la cai. Ce-i mai trebuie unui boier? Te pomenești că dacă va gusta și din una, și din cealaltă, se va apuca să facă pe deșteptul și n-ai să mai poți trăi din cauza lui... Fiecare trebuie să-și vadă de treabă. În ce mă privește, cred că e mai cinstit omul care spune pe față că nu se pricepe la un lucru, decât cel care se preface că știe ceea ce nu știe și strică lucrul de care se apucă”. Se mulțumea cu onorarii mici, adică lua atât cât îi trebuia ca să-și

întrețină familia și să poată munci. În afară de asta, nu refuza niciodată să-i ajute pe alții și întindea totdeauna o mână de ajutor pictorilor săraci. Credea în Dumnezeu, cu credința simplă și cucernicia strămoșilor. Poate că, de aceea, chipurile pictate de el căpătau o expresie înălțătoare neîntâlnită nici în lucrările celor mai strălucite talente. Urmându-și drumul «roit prin muncă stăruitoare, cu vremea câștigă până și stima celor ce-l cinstiseră cu titlul de ignorant și necioplit. Avea mereu comenzi pentru biserici și nu ducea lipsă de lucru.

Una dintre lucrări l-a pasionat mult... Nu-mi aduc aminte ce subiect avea. Știu doar că trebuia să înfățișeze și un duh al întinericului. Tata s-a gândit mult ce întrupare să-i dea; ar fi vrut ca fața aceea să exprime tot ceea ce oprimă ființa omenească. De câteva ori se gândi la chipul misteriosului cămătar, spunând fără voia lui: „Iată cine ar trebui să-mi pozeze în diavol!”

Închipuiți-vă cât a rămas de uimit, într-o zi, când, în vreme ce lucra în atelier, auzi un ciocănit la ușă; îndată îl văzu intrând pe groaznicul cămătar. Tata nu-și putu stăpâni un fior.

— Ești pictor? – îl întrebă cămătarul fără prea multe fașoane.

— Pictor! – răspunse tata nedumerit și neștiind ce are să se mai întâmple.

— Bine! Atuncea fă-mi portretul. Poate că am să mor în curând și n-am copii. Dar n-aș vrea să mor cu totul, vreau să mai trăiesc. Poți să-mi faci un portret viu în toată puterea cuvântului?

„Ce mi-aș mai putea dori? gândi tata. Vrea el singur să-mi pozeze în diavol, pentru tablou”. Îi făgădui să-i facă portretul. S-au înțeles asupra timpului și prețului; a doua zi, tata se duse la el cu paleta și cu penelurile.

Curtea împrejmuită cu zid înalt, câinii, ușile de fier și zăvoarele, ferestrele arcuite, cuferele acoperite cu covoare

ciudate și, în sfârșit, însăși ciudata gazdă, stând nemișcat înaintea lui, toate i-au făcut o impresie stranie. În fața ferestrelor erau îngrămădite parcă anume atâtea lucruri, încât numai prin partea de sus putea intra puțină lumină în odaie. „Drace! Cât de frumos îi e luminată fața!” își spuse tata în gând și începu să lucreze cu patimă, ca și cum s-ar fi temut să nu dispară lumina aceea atât de potrivită. „Ce forță! gândi el. Dacă l-aș face măcar pe jumătate de cum este, mi-ar omorî toți sfinții și îngerii; ei ar păli în fața lui. Ce forță diabolică. Dacă am să fiu cât de cât credincios naturii are să sară jos de pe pânză. Ce trăsături extraordinare!”

Tata își spunea mereu aceste cuvinte și își sporea râvna. După câțva timp, băgă de seamă că unele trăsături ale cămătarului se și întipăriseră pe pânză. Dar pe măsură ce lucrarea înainta, îl cuprindea o apăsare și o neliniște nelămurită. Totuși, se hotărî să urmărească și să redea întru totul orice trăsătură, cât de neînsemnată, întâi începu să redea ochii. Aveau în ei atâta forță, încât nici nu te-ai fi putut gândi că-i vei putea reda așa cum sunt. Totuși, tata se hotărî să le descopere cu orice preț cele mai mici amănunte și nuanțe, să le pătrundă taina... Dar când începu a picta, adâncind aceste amănunte, simți un dezgust atât de ciudat, o stare sufletească atât de apăsătoare încât fu silit să lase penelul din mână pentru câțva timp. În cele din urmă, își dădu seama că nu mai poate răbda. Simțea că ochii aceia i se înfingeau în suflet și nășteau în el o neliniște nelămurită. A doua și a treia zi, acest sentiment crescuse. Simți că-l prinde frica! Lăsă penelul și spuse hotărât că nu mai poate lucra. Să fi văzut dumneavoastră cum se schimbă înspăimântătorul cămătar la aceste vorbe. Îi căzu tatei la picioare și-l imploră să-i sfârșească portretul, spunând că de el depinde soarta și existența lui, că îi prinsese cu penelul trăsăturile vii, că dacă le va reda întocmai cum sunt, va trăi și mai departe, în portret, printr-o putere supranaturală, că nu va muri de

tot că trebuie să fie prezent în lume. Tata se îngrozi la asemenea vorbe; i se părură atât de ciudate și de îngrozitoare, încât aruncă penelurile și paleta și se repezi afară din odaie ca un nebun.

Gândul la toate acestea nu-i dădu pace toată ziua și toată noaptea. A doua zi de dimineață primi portretul de la cămătar printr-o femeie, singura ființă aflată în slujba lui, care-i spusese că stăpânul ei nu mai vrea portretul, nu i-l plătește și-l trimite înapoi așa. În aceeași seară află că ciudatul cămătar murise și că va fi înmormântat după ritualul religiei lui. Toate acestea i se părură tatii din cale afară de stranii. Trebuie să vă spun că din acest moment firea tatii se schimbă simțitor. Era neliniștit, tulburat, fără să știe din ce pricină. Peste puțin făcu o faptă de necrezut. De câțeva vreme lucrările unuia dintre elevii lui atrăseseră atenția unui cerc restrâns de cunoscători și amatori. Tata văzuse că are talent, de aceea îi arăta o bunăvoință deosebită. Deodată, începu să-l invidieze. Nu mai putea răbda s-audă lumea vorbind despre el, să-i vadă pe toți înconjurându-l cu simpatie.

În sfârșit, ca o culme a ciudei, află într-o zi că acest elev fusese însărcinat să facă o pictură pentru o biserică bogată, de curând clădită. Acest fapt îl scoase din sărite. „N-am să admit să triumfe un mucos! spunea tata. Încă n-a sosit timpul să se nesocotească bătrânii. Slavă domnului, încă mai am putere. Să vedem care pe care...” Și acest om, odinioară atât de drept și curat la suflet, începu să se dedea la intrigi și uneltiri, lucruri privite totdeauna de el cu scârbă. În cele din urmă, obținu instituirea unui concurs, la care puteau lua parte și alți pictori. Apoi se închise în atelier și începu să lucreze cu patimă. Părea că vrea să-și pună în lucrarea asta toate forțele și toată făptura. Făcu într-adevăr una dintre cele mai bune lucrări ale sale. Nimeni nu se îndoia că va avea întâietatea. Picturile fură prezentate la concurs și toate erau, pe lângă pictura tatii, cum e noaptea

pe lângă zi. Deodată, unul dintre membrii comisiunii – dacă nu mă înșel o față bisericească – făcu o observație care îi izbi pe toți.

— Pictura asta arată mult talent, – spuse el, – dar chipurile nu arată sfințenie. Dimpotrivă, ochii lor au ceva demonic, ca și cum mâna pictorului ar fi fost condusă de un sentiment necurat.

Toată lumea privi lucrarea și nu putu să nu recunoască adevărul vorbelor. Tata se repezi la tablou, parcă spre a controla observația atât de jignitoare, dar își dădu seama cu groază, că făcuse ochii cămătarului pe aproape toate chipurile. Aveau toți ochii aceia o expresie atât de satanică și de ucigătoare, încât tata tresări fără voia lui. Pictura îi fu respinsă și, spre marea ciudă a tatălui, trebui să audă că întâietatea rămase de partea elevului său. Mi-e cu neputință să vă descriu cât de înfuriat s-a întors acasă. Era gata-gata s-o bată pe mama, goni din casă copiii, își rupse penelurile și șevaletul, smulse portretul cămătarului de pe perete, ceru un cuțit și porunci să se facă foc în cămin, vrând să taie tabloul în bucăți și să-l ardă. În clipa aceea, veni un prieten al său, pictor și el, om vesel, totdeauna mulțumit de sine, fără năzuințe îndepărtate, fără pretenții; se apuca vesel de orice lucrare îi cădea în mână și era și mai vesel când era vorba să se pună pe mâncare sau pe chef.

— Ce faci? Ce vrei să arzi? – îl întrebă el pe tata, apropiindu-se de portret. – Asta e una din cele mai bune opere ale tale... E cămătarul mort de curând! Da, e o lucrare desăvârșită! L-ai prins minunat, parcă e viu! Ba, ceva mai mult. Pe când era în viață, ochii lui nu s-au uitat niciodată așa cum se uită acum, în tabloul tău.

— Să vedem cum au să se uite din foc! – spuse tata și făcu o mișcare, vrând să arunce portretul în cămin.

— Stai, pentru numele lui Dumnezeu! – spuse prietenul apucându-l de mână. – Mai bine dă-mi-l mie, dacă te

stingherește atâta!

Tata se opuse la început, pe urmă i-l dădu. Prietenul, vesel, mulțumit din cale afară de achiziție, luă portretul și plecă.

După aceea, tata se simți deodată mai liniștit, ca și cum odată cu portretul i s-ar fi luat și povara de pe suflet. Se minună de răutatea și de invidia lui, ca și de schimbarea vădită a întregii lui firi. După ce își analiză fapta, se întrista și spuse cu sufletul îndurerat:

— M-a pedepsit Dumnezeu! Mi s-a convenit să nai se respingă tabloul... îl concepușem cu gândul de a-mi distruge aproapele. Nu se putea ca sentimentul diabolic al invidiei, care mi-a condus penelul, să nu se răsfrângă și asupra tabloului!

Îl căută pe fostul lui elev, îl îmbrățișa cu căldură, îl rugă să-l ierte și căută - pe cât era cu putință - să-și îndrepte greșeala, începu să lucreze din nou, liniștit ca și mai înainte, dar chipul îi era tot mai des gânditor. Se închina mai mult și mai des, tăcea mai mult decât înainte și nu mai judeca pe nimeni așa de aspru. Și treptat, trăsăturile aspre ale firii sale se îndulciră. După puțină vreme, îl zgudui și mai mult o întâmplare. Nu se văzuse demult cu prietenul care-i luase portretul. Tocmai se pregătea să se ducă să-l vadă, când prietenul intră pe neașteptate. Spuse, după ce schimbară câteva vorbe și întrebări:

— Dragul meu, nu degeaba ai vrut să arzi portretul. Are în el ceva ciudat, naiba să-l ia... Să știi că nu cred în vrăjitorii dar, crede-o sau nu, tabloul are în el pe diavolul!

— Ce spui? - întrebă tata.

— Din clipa când l-am atârnat în casa mea, am simțit o mâhnire și o neliniște grozavă. Îmi venea să strâng pe cineva de gât. Eu, care nu știusem ce-i insomnia, am cunoscut-o, am avut coșmaruri... Nu știu dacă erau visuri sau altceva: parcă voia să mă gâtuie un strigoi, și mi se tot năzărea afurisitul de bătrân. Într-un cuvânt, nu pot să-ți

descriu starea în care mă aflam. Nu mai pățisem niciodată ceva asemănător. Rătăceam ca un nebun, mi-era frică, presimțeam o primejdie! Simțeam că nu mai pot spune un cuvânt vesel și sincer, ca și cum s-ar fi aflat mereu lângă mine un spion.. Numai din clipa când am dat portretul nepotului meu - care mi-l ceruse cu insistență - am simțit că mi-a căzut o piatră de pe umeri. Am devenit din nou vesel precum vezi...

Da, dragul meu, l-ai pictat pe diavol!

Tata, după ce ascultă povestirea cu deosebită atenție, întreabă:

— Acum portretul e la nepotul tău?

— Da de unde! N-a putut nici el să-l sufere în casă! Poate că sufletul cămătarului trecuse în portret. Bătrânul iese din ramă, umblă prin odaie... ceea ce povestește nepotul meu e pur și simplu de necrezut pentru o minte omenească. L-aș fi socotit nebun, dacă n-aș fi încercat și eu ceva asemănător. Nepotul meu a vândut portretul unui colecționar de tablouri, dar nici el nu l-a putut răbda și l-a vândut mai departe.

Această povestire îl mișcă puternic pe tatăl meu. Deveni gânditor, căzu în ipohondrie, în cele din urmă începu să creadă «a penelul lui fusese într-adevăr o armă a diavolului, că o parte din viața cămătarului trecuse în portret, cu adevărat, iar acum tulbură lumea, insuflă porniri drăcești, iscă în suflete chinurile îngrozitoare ale invidiei și abate pictorii din drumul lor... îndată după aceea, i s-au întâmplat pe neașteptate trei nenorociri: i-au murit pe rând soția, fata și un băiat, încât el le socoti moartea drept pedeapsă a cerului și hotărî să se ducă la călugărie.

Când am împlinit nouă ani, tata m-a dat la Academia de arte frumoase și, după ce și-a achitat creditorii, s-a retras la un schit depărtat și după câțva timp a fost tuns și făcut călugăr. Minună tot schitul prin viața de ascet și prin respectarea neclintită a tuturor legilor monahale. Starețul

află despre penelul lui meșteșugit și-i ceru să picteze o icoană mare pentru biserică. Însă călugărul răspunse smerit dar hotărât, că nu-i vrednic să pună mâna pe penel, pentru că-l profanase, iar spre a mai fi vrednic de el, trebuie să-și purifice întâi sufletul, prin muncă și mari jertfe. Starețul nu-l sili. Tata își înăspri viața monahală cât putu. Socotind în cele din urmă că traiul nu-i era destul de aspru, ceru binecuvântarea starețului și se retrase într-un loc sălbatic, să fie cu totul singur. Acolo își clădi un adăpost din crengi, se hrănea numai cu rădăcini crude, căra pietre dintr-un loc în altul sau sta - de la răsăritul și până la asfințitul soarelui - în același loc, cu mâinile ridicate spre cer, rostind mereu rugăciuni; într-un cuvânt, căuta prin toate mijloacele să atingă cele mai înalte culmi ale răbdării și lepădării de sine, lucru pe care-l întâlnești doar în viețile sfinților. Așa și-a istovit trupul câțiva ani, dar întărindu-și-l totodată prin puterea dătătoare de viață a rugăciunii. În sfârșit într-o zi se întoarse la schit și spuse hotărât starețului:

— Acum, sunt gata! Dacă vrea Dumnezeu, fac lucrarea. Subiectul era nașterea lui Isus. A lucrat un an, fără să iasă din chilie, hrănindu-se atât cât să nu moară de foame și rugându-se întruna. După un an, pictura fu gata. Era o minune a penelului. Trebuie să vă spun că nici călugării, nici starețul nu se prea pricepeau în pictură. Totuși, toți au fost mișcați de extraordinara sfințenie a chipurilor. Smerenia și blândețea dumnezeiască de pe chipul maicii domnului plecată asupra pruncului, adâncă înțelepciune din ochii pruncului dumnezeiesc, care a și început parcă să vadă ceva în depărtare, solemna tăcere a regilor căzuți la picioarele lui Isus, pătrunși de minunea sfântă, în sfârșit, adâncă și divină liniște din întreaga pictură, toate erau înfățișate într-un tot atât de armonios și într-o frumusețe atât de covârșitoare, încât impresia a fost magică. Toți călugării căzură în genunchi, iar starețul spuse înduioșat:

— Un om nu poate face un tablou ca acesta, numai cu

ajutorul artei omenești. Penelul ți-a fost condus de o putere mai mare și sfântă, iar binecuvântarea cerurilor s-a pogorât asupra lucrării tale.

Eu tocmai îmi terminasem studiile la Academia de arte frumoase, și căpătasem medalia de aur, ca și îmbucurătoarea nădejde a unei călătorii în Italia, cel mai frumos vis al unui pictor de douăzeci de ani. Nu mai aveam decât să-mi iau rămas bun de la tata, de care mă despărțisem cu doisprezece ani în urmă. Mărturisesc că uitasem cum arată la față. Auzisem câte ceva despre viața lui sfântă de ascet și credeam că am să văd un chip aspru de pustnic, străin de tot ce se află pe lume, că nu mai știe nimic afară de chilie și rugăciuni, un om istovit și uscat de post și de veșnică veghe. Vă închipuiți cât am rămas de uimit, când am văzut înaintea mea un bătrân frumos, aproape sfânt. Chipul lui, fără niciun semn de istovire, răsfrângea lumina unei bucurii cerești. Barba albă ca zăpada și pletele ușoare, aproape vapoase, de culoarea argintului, i se împrăstiau frumos pe piept și pe cutele rasei negre, ajungându-i până la funia care-i încingea sărăcăcioasa haină de călugăr. Ceea ce m-a mișcat însă mai mult au fost cuvintele și ideile despre artă, auzite din gura lui, și pe care mărturisesc că am să le păstrez totdeauna în sufletul meu, dorind sincer ca toți confrății mei să facă la fel.

— Te-am așteptat, fiule! - îmi spuse el, când m-am apropiat să mă binecuvânteze. - Ai înaintea ta o cale pe care de azi înainte ți se deschide viața. E o cale curată, să nu te abați de la ea... Ai talent! Talentul e cel mai prețios dar al lui Dumnezeu. Nu-l distruge! Cercetează, studiază tot ce vezi, supune totul penelului... Dar învață să găsești în toate ideea lăuntrică și mai ales caută să pătrunzi marea taină a creațiunii. Fericit este alesul care a pătruns taina! Pentru un asemenea om natura n-are subiecte vulgare sau neînsemnate. Un pictor creator e tot atât de mare într-un

lucru neînsemnat, ca și într-unui mare. Un lucru demn de dispreț nu mai e demn de dispreț în opera lui, dacă-și pune în el minunatul suflet; lucrul demn de dispreț arată sublim, pentru că a fost trecut prin purgatoriul sufletului. Arta dă omului ideea de rai ceresc și dumnezeiesc, și asta e de ajuns pentru a fi pusă mai presus de toate celelalte lucruri. Cât de superioară e solemna liniște față de frământările lumești, tot atât de superioară e creațiunea față de distrugere. Cât de superior e un înger numai prin lumina și curătenia lui, față de nenumăratele forțe, patimi și ambiții ale diavolului, tot atât de superioară e o înaltă creațiune artistică față de tot ce există pe lume... Sacrifică tot pentru artă și iubește-o cu toată patima, dar nu cu o patimă plină de pofte pământești, ci cu una blândă și cerească. Fără ea, omul n-are putere să se înalțe deasupra pământului și nici nu poate crea minunata muzică a împăcării, căci opera de artă superioară pogoară pe lume pentru liniștirea și împăcarea tuturor oamenilor. Ea nu poate sădi revolta în suflet, ci se înalță pururea către Dumnezeu ca o rugăciune tremurătoare. Dar sunt clipe... clipe negre.

Tata se opri. Băgai de seamă că fața lui luminoasă i se întunecă deodată, ca și cum ar fi trecut peste ea un nor.

— Am avut în viața mea o întâmplare! – continuă el. – Nici azi nu-mi pot da seama al cui a fost chipul ciudat, pictat de mine. Parcă mi s-ar fi arătat diavolul... Știu că lumea nu crede în existența diavolului. De aceea, n-am să-ți vorbesc de el! Am să-ți spun doar că am pictat chipul acela cu dezgust și că n-am simțit nicio dragoste pentru muncă. Degeaba încercam să-mi înving împotrivirea, să înăbuș tot ce simțeam și să rămân credincios naturii. Portretul pictat n-a fost operă de artă! De aceea, toți cei ce-l privesc sunt cuprinși de neliniște și tulburare, nu de sentimentul artistului, căci artistul e plin de pace chiar și în mijlocul neliniștii. Mi s-a spus că portretul acela trece din mână în mână și lasă în urmă numai chinuri, sădește în

inima pictorilor ură neagră împotriva semenilor, dorința răutăcioasă de prigoană și hulă. Să te ferească Dumnezeu de astfel de patimi! Nu există nimic mai îngrozitor ca ele. Mai bine îndură tu toată amărăciunea prigoanelor, decât să prigonești tu pe cineva măcar cât de puțin. Salvează-ți curățenia sufletului! Cine are talent, trebuie să fie mai curat la suflet decât toți! Ceea ce se iartă altora, nu se iartă celui ce are talent. Pe omul care iese de-acasă îmbrăcat în haine curate de sărbătoare e destul să cadă un singur strop de noroi, pentru ca toată lumea să se strângă în jurul lui, să-l arate cu degetul și să spună că e neglijent. Dar lumea aceea nu vede cât de multe pete sunt pe hainele de fiecare zi ale altor trecători, pentru că pe o haină de toate zilele petele nu se văd.

După aceea, tata mă binecuvântă și mă îmbrățișă. Niciodată n-am avut un sentiment atât de înălțător. M-am strâns de pieptul lui mai curând cu evlavie decât cu dragoste de fiu și i-am sărutat părul de argint revărsat pe rasă. În ochi îi luceau lacrimile.

— Fiule, îndeplinește-mi o singură rugămintă! – îmi spuse el înainte de despărțire. – Poate dai undeva de portretul acela... Ai să-l recunoști repede după ochii neobișnuiți și după nefireasca lor expresie. Caută să-l distrugi cu orice preț...

Spuneți și dumneavoastră dacă puteam să nu jur că-i voi împlini rugămintea! De cincisprezece ani n-am văzut nicio lucrare care să semene măcar de departe cu aceea descrisă de tata. Și, deodată, aici, la licitație...

În clipa aceea, fără să-și sfârșească fraza, pictorul își întoarse ochii spre perete, să mai vadă odată portretul. Aceeași mișcare spre ciudatul portret o făcu în aceeași clipă și mulțimea ascultătorilor. Dar, spre marea uimire a tuturor, portretul nu mai era pe perete. Un murmur tulbure trecu prin mulțime, apoi se auzi limpede: „A fost furat!” Într-adevăr, îl furase cineva, folosindu-se de lipsa de atenție a

publicului prins de povestire. Toți au stat multă vreme nedumeriți, neputând să-și dea seama dacă văzuseră într-adevăr ochii aceia extraordinari, sau totul fusese năzărire de-o clipă în ochii lor obosiți de îndelunga cercetare a vechilor picturi.

Sfârșit